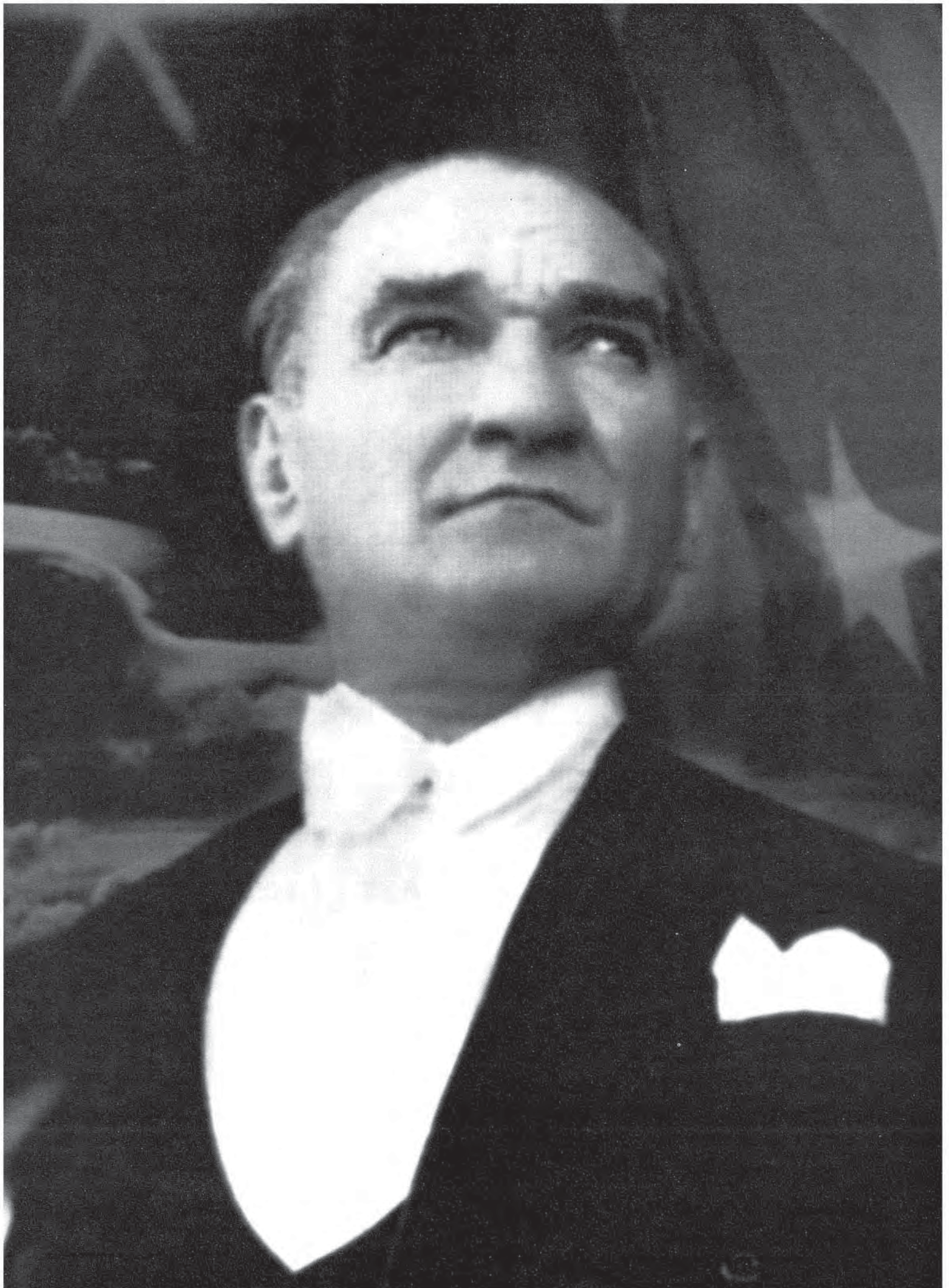

Sarı Paşa'nın
Ölümü, Cenaze Töreni ve
Defin İşlemi

FANI DÜNYADAN BİR DAHİLİ GÖÇÜYÖR

Büyük Atatürk, devam eden hastalıktan kurtulamayarak 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05'te vefat etti. Dolmabahçe Sarayı'nda idi. Büyük ölçüde "beslenme tarzı ve daimi peklik"ten kaynaklanan "karaciğer iltihabı"³²⁷ rahatsızlığı, özellikle ölümünden yaklaşık kırk gün öncesi itibarıyla şiddetini artırmış, mukadder akıbet belli olmuştu. Konuyla ilgili yazışmalar incelendiğinde, hastalığın Ekim ayı içinde zaman zaman iyileşme belirtileri gösterdiği; zaman zaman da ağırlaştığı anlaşılmaktadır. Hastalık özellikle Kasım ayının başından itibaren iyice şiddetini artırmış görünmektedir.³²⁸

Atatürk'ün vefatı, "müdavi tabipler" Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Mim Kemal Öke ve Dr. Nihad Reşad Belger ile "müşavir tabipler" Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya H. Serter, Dr. Kamil Berk ve Dr. Abrayava Marmaralı tarafından yazılan şu raporla tespit edildi: "Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet dün gece saat 24'de neşir edilen tebliğden sonra her an artarak bu gün, 10 İkinciteşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir. 10 İkinciteşrin 1938."³²⁹

Atatürk'ün ebediyete intikali, "Baş Vekil emri ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya" imzası ile Dahiliye Vekaleti'nden yayınlanan 10 Kasım 1938 tarihli "Hükümet Tebliği"nde şu sözlerle duyuruldu: "Müdavi ve müşavir tabiplerin neşredilen son raporu Atatürk'ün Dünya'ya gözlerini kapadığını bildirmektedir. Bu acı Hadise ile Türk vatanı büyük yapıcısını Türk Milleti ulu şefini insanlık büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmaz ziyandan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız. Kederlerimizin tecellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiyesinde Hükümetimiz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bu güne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır... Bu gün ayrılığına ağladığımız büyük Şefimiz Atatürk her vakit Türk Milletine güvendi. Eserlerini bu güvenle yaptı. İdamesi esbabının istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk milleti onun eserlerini ebediyetle

327 - Prof. Dr. Noel Fissenger'in teşhisi. Bu konuda bakınız: C. DüNDAR, "Rakıdan Ölmedi", *Sabah Gazetesi*, 10 Kasım 1999, s. 19.

328 - Bu belgeler için bakınız: *Belgelerle Atatürk*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 59-64.

329 - *Belgelerle Atatürk*, s. 77. *Ayın Tarihi*, Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 20.

*yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli veditisi olan Türkiye Cumhuriyeti'ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk Türk'ün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.*³³⁰

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da 10 Kasım 1938 günü yayınladığı "Orduya Tamim" de taziyesini şu sözlerle ifade ediyordu: "Büyük Türk Ordusu, Sevgili Arkadaşlarım: Hükümetin beyannamesinden anlaşıldığı üzere Cumhuriyetimizin kurucusu olan Atatürk her fani gibi gözlerini hayata kapadı. Baki olan Türk vatani ile Türk Milletini her teşebbüsünde muzaffer kılmak umdemizdir. Türk ordusunun vazife ve disiplin aşkı aziz vatanımızın en büyük istinatgahı olarak yaşayacaktır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

330 - Belgelerle Atatürk, s. 79.

*dairesinde teşekkül eden hükümetimiz yükselmesine devam ederken ordumuz dahili ve harici tehlikeye karşı vatani kurtarmaktan ibaret olan vazifesini her yerde güvenilir bir kuvvet olarak takdir edileceğine eminim. Bütün orduyu taziye eder hiç bir uyumsuzluğa meydan kalmayacak surette mahalli hükümete zahir olmanızı dilerim.*³³¹

Aynı gün Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp tarafından yayınlanan bir tamimle, "Ulu Önderimiz Reisicumhur Atatürk'ün bütün milleti derin kederlerde bırakan vefatı münasebetiyle resmi binaların bayrakları hemen usulü vechiyle yarıya kadar çekilecek ve geceleri de indirilmeyecektir. Mümkünse geceleri bayrağın tenvir edilmesi. Bayrakların indirilmesi hakkında ayrıca emir verilecektir."³³² Denilerek cenaze töreni ile ilgili ilk uygulamalara ve bu arada resmi törenin esaslarının tespitine başlanmıştır.

SARI PAŞANIN NAAŞI TAHNİT EDİLİYOR

Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Başbakan Celal Bayar, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a yeni cumhurbaşkanı seçimi ve yeni hükümetin kurulmasına kadar, "tahnit" işlemlerinin yapılması emrini vermiştir. Naaşın uzun süre bekleyebileceği düşünülerek, ciddi bir tahnit işlemi yapılmıştır. Atatürk'ün naaşı, tahnit işlemine başlanmadan önce o zaman İstanbul Üniversitesi İlahiyat öğretim üyelerinden olan Ord. Prof. M. Şerafettin Yalçın'ın nezareti altında İslam an'anesine uygun olarak "yıkılmış"tır.³³³ Tahnit işlemi, hastalığı süresince müşavir hekimleri teşkil eden beş kişilik kurulun iki üyesi olan, devrin ünlü doktorları Prof. Dr. Mustafa Hayrullah Diker ve Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter'in gözetiminde Gülhane Patolojik Anatomi Hocası Prof. Dr. Lütfi Aksu (1886-1952) ile arkadaşları tarafından titizlikle yapılmış, Münir Hayri Egeli de kendilerine yardım etmiştir. Tahnit işlemi, 11 Kasım 1938 günü akşam tamamlanmıştır. Tahnit işlemindeki başarının derecesi 15 yıl sonra Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrinden Anıtkabir'e taşınırken anlaşılmış; tabut açıldığında naaşın öldüğü ilk gündeki gibi durduğu görülmüştür. Ne yazık ki o tarihte Prof. Dr. Lütfi Aksu öleli iki yıl olduğu için hak ettiği tebrike mazhar olamamıştır.³³⁴

331 - Belgelerle Atatürk, s. 83.

332 - Belgelerle Atatürk, s. 89.

333 - R. A. Sevensil, "Atatürk'ün Cenaze Törenine Ait Hatıralar", **İnkılap Gençliği Dergisi**, Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952), s. 18-19.

334 - Bu konuda geniş bilgi için bakınız: B. Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 42, C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, İstanbul, 1981, s. 163 vd. N. Kayış, **Sabah Gazetesi**, 10 Kasım 1999, s. 18.

Prof. Dr. N. Ömer İrdelp

Prof. Dr. Lütfi Aksu

Prof. Dr. S. H. Serter

Dr. Abravaya Marmara

Bu arada İstanbul Hıfzısıhha Müzesi Müdürü Dr. Nuri Hakkı Aktansel de Ata'nın yüzünün ve sağ elinin mulâjını (maskını) yapmıştır. Uzun seneler Dr. Refik Saydam'dan Atatürk'ün ellerinin güzelliğini dinleyen Sağlık ve Sosyal Yardım Müsteşarı Dr. Asım Arar bunu gerekli görmüştü. Uzun süre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kasalarında saklı duran bu mulâjlar şimdi Anıtkabir'deki Atatürk Müzesi'ndedir.³³⁵

Tahnit işlemi hazırlanan bir tutanakla tespit edildi. Bu tutanağa göre naşın uzun süre bozulmadan korunmasını sağlayacak olan solüsyon; Formalin (200 gr.), Sublime (1 gr.), Tuz (200 gr.), Acide Pehenque (10 gr.) ve Su (1.000 gr. S. K. İçin)dan oluşuyordu. Prof. Dr. Lütfi Aksu, bu solüsyondan iki küçük şişeye doldurup, ağızlarını lehimlemiş, üzerlerine yapıştırdığı etiketlere terkebini kaydetmeyi de ihmal etmemiş ve bunları Atanın kolları arasına yerleştirmiştir. Tabut 9 Kasım 1953 Pazartesi günü, Anıtkabir'e nakledilmeden bir gün önce Prof. Dr. Kamile Mutlu tarafından devlet erkânı huzurunda açıldığında bu şişeler alınarak Anıtkabir Müzesi'ne konulmuştur.

Halen burada muhafaza edilmektedir.³³⁶

İSMET PAŞA CUMHURBAŞKANI SEÇİLİYOR

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünde İstanbul'da bulunan Başbakan Celal Bayar, aynı gün akşam 23.30'da Ankara'ya döndü. Başbakan, istasyonda Reisicumhur Vekili Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, vekiller ve bazı askeri ve mülki erkan tarafından karşılandı ve burada bazı taziyeleri kabul etti. Arkasından Büyük Millet Meclisi'ne giden Başbakan, Reisicumhur Vekili Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ile görüşerek; Bakanlar Kurulu'nu Meclis'te topladı.

Ertesi gün, 11 Kasım 1938 Cuma günü saat 09.30'da, Başbakan ve Parti Umumi Reisi

335 - B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 42 vd. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsü Başkanı Sayın Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Atatürk'ün mulâjlarıyla ilgili olarak, önemli eserinde şu bilgileri vermektedir: "Bu konuda ricam üzerine Müze Müdürü ile konuşan ve envanter kayıtlarını inceleyen eski öğrencilerimden ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi ortodonti uzmanı diş tabibi İlter Uzel 18.6.1976 günlü cevabi yazısında aynen şu bilgileri veriyor: "Anıtkabir'de mevcut Atatürk'ün sağlığı ile ilgili belgeler. Envanter No : 793. Atatürk'ün yüz ve el kalıpları: 1. Sağ el, 2. Sağ yüz, 3. Ön cepheden yüz, 4. Ön cepheden yüz, 5. Gülağacı tabut, 6. Kurşun tabut..

Halil Nuri Yurdakul'un varislerinde bulunan Atatürk'e ait eşyalarından Ata'nın sağlığı ile ilgili olabilenler ise şunlardı: 1. Üst damak protez, damak altın plak kaplı, 2. Üç adet altın diş, 3. Tek cam, gözlük, 4. İki bağ saç, 4. Ağız lastik tüp içinde sarı saç, 5. Ağrı dindirici bir ilaç ampülü, 6. Cam tüp içinde azı dişi." A.g. e., s. 43.

336 - K. Mutlu, "Atatürk'ün Anıt-Kabre Naklinden Bir Hatıra", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 329 (Nisan 1995), s. 65 (Anıların ilk baskısı için bakınız: **Tıp Tarihi Dergisi**, 14 Mart 1964). Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği başlıklı Tahnit tutanağının bir sureti için bakınız: Anıtkabir Belgeliği.

Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ittifakla (323 oyla), Malatya milletvekili İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına aday gösterme kararı aldı. Aynı gün saat 11.00'de toplanan Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 34 üncü maddesi gereğince gizli oyla yapılan seçimle, toplantıya katılan milletvekillerinin biri hariç (Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur) tamamı (348 üye) oylarını Malatya Milletvekili İsmet İnönü için kullanmış ve İsmet Paşa İkinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³³⁷ Sonuç alındıktan sonra Meclis Başkanı Renda yanında birkaç görevli ile birlikte Pembe Köşk'e giderek keyfiyeti İnönü'ye iletmış, kendisi Meclis'e gelerek, alkışlar arasında yemin etmiştir.³³⁸

TÖREN PROGRAMI BELLİ OLUYOR

İnönü ile Bayar 11 Kasım 1938 günü saat 13.15'te bir araya gelerek, yaklaşık iki saat süren bir görüşme yaptılar. Celal Bayar İnönü'ye istifasını verdi. İnönü, Cumhurbaşkanı olarak imzaladığı ilk resmi yazı ile Celal Bayar'ı tekrar hükümeti kurmakla görevlendirdi. Başbakan Celal Bayar "cenaze töreni" hakkında, İnönü'den sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile de görüşerek mutabık kaldıktan sonra aynı gece İstanbul'a hareket etti. Mareşal Çakmak, İstanbul'da Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'a ordu adına gerekli direktifleri vermiş ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın hükümet adına başkanlık edeceği kurulda alınacak kararların itina ile tatbikini bildirmiştir.

12 Kasım 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün tasdik ettiği 2 nci Celal Bayar Kabinesi, 13 Kasım Pazar günü İnönü'nün başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Gündemde, Atatürk'ün "cenaze programı" ve bilhassa "muvakkat kabir" olarak adlandırılacak olan yerin tespiti vardı. Etnografya Müzesi'nin adını muvakkat kabir olarak ilk teklif eden Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp oldu. Bu teklifi, kabinenin yeni İçişleri Bakanı olan Dr. Refik Saydam da destekledi. Başka bir alternatif de zaten

337 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 166 vd.

338 - G. Bilgehan, *Mevhibe-II Çankaya'nın Hanımefendisi*, İstanbul, 1998, s. 20.

yoktu. Vekiller Heyeti'nin toplantısından sonra hükümet adına yayınlanan tebliğde; "Muvakkat Kabir" tabiri de kullanılarak, Ata'nın aziz naaşının "Anıt-Kabir" in inşasına kadar, Etnoğrafya Müzesi'nde, "fakat aslında Türk Milletinin vefakâr kalbinde muhafaza edileceği" bildirildi.³³⁹

Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp Paşa, 13 Kasım 1938 tarihinde yayınladığı bir tamimle; "Atatürk'ün cenaze töreni hakkındaki Heyet-i Vekile kararı üzerine hazırlanacak mufassal program ve kroki Hariciye Vekaleti'nce bastırılmasını müteakip gönderilecektir. İlgili makamlar vaktiyle haberdar olmak ve hazırlıklarını yapabilmek için programın esas hatları aşağıdaki maddelerde hülasa edilmiştir" diyerek cenaze tören programının

339 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 178-181. Atatürk'ün ölümünden sonraki bu siyasi gelişmeler için ayrıca bakınız: N. Mazıcı, *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, İstanbul, 1996, s. 113 vd.

ana hatlarını açıkladı. Bu tamimde, resmi cenaze töreninin 21 Kasım 1938 Pazartesi günü yapılacağı, Atatürk'ün cenazesinin Dolmabahçe Sarayı Merasim (Muayede) Salonu'nda bulundurulacağı, 6 general veya albay, yarbay tarafından ihtiram nöbeti yapılacağı, 19 Kasım 1938 günü saat 08.30'da cenazenin Ankara'ya nakil işlerine başlanacağı ve İstanbul, Ankara ve yolda cenaze alayına Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'ın komuta edeceği bildirilmiştir.³⁴⁰

TÜRK MİLLETİ ATASINA KOŞUYOR

Atatürk'ün naaşı, tahnit işlemleri bitirdikten sonra, kurşun galvanizli tabuta konulmuş, o da gül ağacından yapılan bir başka tabuta yerleştirilmiş v eöylece katafalka konulmuş, üzerine uğrunda yıllardır mücadele ettiği Türk bayrağı örtülmüş bir şekilde Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'na alınmıştı. 16 Kasım 1938 Çarşamba günü sabah saat 10.00'da naaş ziyarete açıldı. Yapılan İstanbul Programı'na göre saat 14.00'e kadar askeri ve mülki erkân, arkasından halk ziyaret edecekti. Bu ziyaret 17 ve 18 Kasım günleri de saat 10.00'dan başlayarak 24.00'e kadar sürecekti.³⁴¹ Fakat, kısa sürede protokol kaidelerini alt üst eden bir halk seli ile karşı karşıya kalındı. 17 Kasım'ı 18'e bağlayan gece saat 24.00'e kadar ardı arkası gelmeyen sel aktı Dolmabahçe'ye. Halkın yoğun ilgisini gören Orgeneral Fahrettin Altay ve Vali Muhittin Üstündağ'ın kararı ile ziyaret sabaha kadar sürdürüldü. Sarayın kapıları kapatılmadı. 18 Kasım Cuma günü, yani Atatürk'ün naaşının Ankara'ya götürülmesinden bir gün ve bir gece önce, en az ikiyüz bin kişi kurtarıcısını ziyaret etti. İzdiham öylesine fazla idi ki, bütün tedbirlere rağmen onbir kişi kalabalık içinde ezilerek hayatlarını kaybetti. Kırtan fazla yaralı vardı. Orada hazır bulunan Cemal Kutay bu sevgi selini şu şekilde anlatmaktadır: *"Zerrece protokol, merasim, telkin; hiç bir fani hissin izi yoktu: Bir millet, evet bütün bir millet, bir vatandaşı için kendisine başta haysiyet ve istiklal, bütün güzel ve iyi şeyler armağan etmiş, bu uğurda nefsinin fedası etmiş şefkatli bir babadan öksüz kaldığında nasıl göz yaşları döker? Asrın büyük hadisesine şahit olmayanlara yazı-söz-fotoğraf-beste-tablo hiç bir şeyle anlatmak mümkün değildir bu vefa ve minnet selini... Kadınlar çoğunluktaydı: Her türlü hayat şartları içindeki, her semtten kopup gelen on binlerce insan arasında Türk kadını, kendisine hürriyet ve hak eşitliği getirmiş Atasını hiçkırı, ama örnek vekâr içinde tavaf etti."*³⁴²

340 - Tam metin için bakınız: **Belgelerle Atatürk**, s. 129-131.

341 - **Belgelerle Atatürk**, s. 135. **Ayın Tarihi**, Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 28-31.

342 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 179.

PAŞALAR DA AĞLAR

Muayede Salonu'ndaki Katafalk'ın yanında sönmeyen meşaleler altında silah arkadaşları nöbet tutmuşlardır. İlk nöbeti, Milli Mücadele'de Kolordu ve Tümen Komutanlıkları yapan dört general arkadaşı tuttu: Fahrettin Altay, Halis Bıyıktaş, Cemil Cahit Toydemir ve Ali Sait Akbaytogan. Nöbet, yirmidört saat aralıksız sürdü. Üzerlerinde apoletli tören üniformaları, kılıçları vardı. Esas duruştaki paşaların hepsinin gözleri yaşlı idi.³⁴³

SARI PAŞANIN NAAŞI TANRININ HUZURUNDA

SON GÖREV: CENAZE NAMAZI

Başbakan Celal Bayar, 18 Kasım 1938 Cuma günü 12.30'da Ankara'dan İstanbul Haydarpaşa'ya gelmiş ve Acar motoruyla doğrudan Dolmabahçe'ye geçerek katafalktaki son gününde olan Atatürk'ün naşını vatandaşlarla birlikte ziyaret etmiştir. Daha sonra İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Fahrettin Altay Paşa ve Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile bir araya gelen Başbakan, ertesi gün yapılacak "Ankara'ya Nakil" programı hakkında bilgi aldı. Konuyla ilgili hazırlıklar, 19 Kasım Cumartesi sabahına kadar sürdü. Kortej, Galata Köprüsü'nü geçecek, tabut Sarayburnu Rihtımı'na yanaşmış Zafer Torpidosu'na, oradan Yavuz Zırhlısı'na çıkarılacaktı. Daha sabahın ilk ışıklarından itibaren çok sayıda vatandaş güzergahı doldurmuş bulunuyordu.

Atatürk'ün naşının yer aldığı tabut Dolmabahçe'den çıkarılmadan hemen önce, bu büyük insana bir "son görev" daha yerine getirildi: "Cenaze Namazı" kılındı. Kardeşi Makbulé Hanım, daha önceden ağabeyinin cenaze namazının nerede kılınacağını, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a sormuştu.

Cenazenin bir camie götürülmesinin dinen şart olup olmadığı, devrin büyük din alimlerinden, İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi hocalarından Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya'dan sorulmuş, Yaltkaya, böyle şer'î bir zorunluluk olmadığı, fakat bir

343 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 182.

kere de Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Rifat Börekçi'ye sorulmasını istemişti. Milli Mücadele'nin ilk günlerinden beri, Atatürk'ün yanında yer almış, Cumhuriyetin ilk Diyanet İşleri Başkanı olan Rifat Börekçi, Yaltkaya'nın kanaatini paylaşarak, "O'nun cenaze namazı tertemiz hale getirdiği bütün vatanda bu farızanın yerine getirilebileceği her yerde kılınabilir" demiştir.³⁴⁴

Cenaze Namazı, o sırada töreni takip etmek üzere Ankara'dan İstanbul'a giden resmi görevlilerden birisi olan Anadolu Ajansı memurlarından Cemal Kutay tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: "Cenaze namazı, resmi tören başlamadan, saat 8'i 10 geçe, salonun ortasındaki büyük avizenin altına konmuş iki masa üzerine tabutun yerleştirilmesinden sonra kılındı. İmamlığı Rifat Börekçi'nin 1942'de ölümünden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirilecek ve bu hizmeti ölümüne kadar ifa edecek olan Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya Hoca yaptı. Namaza yetmişmiş olan, Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara Defterdarı ve Vali Vekili olan Yahya Galip (Kargı), sayısı mütevazı olan cemaatin başındaki yerini alıp son telkinin verilmesinden sonra yüreğinin derinliğindeki acıya dayanamamış, bir köşeye çekilmiş, gür sesi ile hıçkırma hıçkırma ağlıyordu."³⁴⁵

Cenaze Namazı ve hemen sonrasındaki gelişmeler, Anadolu Ajansı'nın 19 Kasım 1938 günkü bülteninde şu şekilde anlatılmıştır: "...Dolmabahçe sarayına gelince, burada hazırlıklar erkence başlamıştı. Büyük ölünün son ihtiram nöbetini bekleyen yaverleri ve dostları, büyük üniformalı subaylar, vali ve belediye reisi, bu hazırlıklara nezaret ediyorlardı. Sarayın büyük kapısı önünde yüzlerce çelenk var. Dolmabahçe'nin ağaçlı caddesi iki sıra çelenklerle bir çiçek sergisi halinde. İçerde merasim başlamadan, ailesinin talebi ile büyük ölünün namazı kılınmak suretiyle hususi merasim yapılıyor. Tekbir Türkçe verilmiş, namazı İslam Tetkikleri Enstitüsü Direktörü Ordinaryüs Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırılmıştır. Cenazeyi taşıyacak top arabası saat sekizi çeyrek geçe merasim salonunun mermer basamaklı methaline yanaşılıyor. Arabaya üç çift siyah katana koşulu. Başta gözleri ağlamaktan kızarmış Başvekil Celal Bayar olduğu halde generaller, katibi umumileri ve yaverleri hep orada. Merasim başlıyor. Sekizi çeyrek geçe en yakın silah arkadaşlarından on iki tümgeneral cenazenin baş ucunda toplandı. Sandukayı kaldırdılar ve eller üstünde, vakur adımlarla top arabası önüne getirdiler..."³⁴⁶

344 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 187, 190.

345 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 190.

346 - *Aydın Tarihi*, Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 44.

Görüldüğü gibi cenaze namazının saati, Cemal Kutay tarafından 08.10; Anadolu Ajansı'nın haberinde 08.15 civarı olarak belirtilmektedir. Aynı gün akşam baskısı yapan **Haber Akşam Postası Gazetesi** ise, "Atamızın Tabutu Arkasından Bütün İstanbul Ağladı" başlıklı haberinde, "sabahleyin saat 07.45'te kılınan Türkçe tekbirlerle kılınan cenaze namazından sonra tabutun, saraydan alınarak üç çift hayvanın çektiği top arabasına konulduğu"nu yazmıştır.³⁴⁷ Hakkı Tarık Us, ertesi günü yayınlanan makalesinde 19 Kasım 1938 günü saraydaki gelişmeler ile ilgili izlenimlerini anlatırken, yazıya "19 İkindiçeşrin 1938. Saat yedi buçuk..." diyerek başlamakta ve Hafız Yaşar'ın sandukanın başında Türkçe ezan okuduğunu söylemektedir.³⁴⁸ O sırada orada bulunan Gazeteci Refik Ahmet Sevengil ise saat vermeden, "Şerafettin Yaltkaya namazı kıldırılmış, duayı okuyordu..." demektedir.³⁴⁹

Bu durumda Atatürk'ün cenaze namazının, tabutun saraydan çıkarılmasından, yani resmi törenin başlamasından hemen önce, saat 07.30 ile 08.15 arasında muayede salonunda kılınmış olduğunu söylemek mümkündür. Namazın imameti Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya tarafından yapılmış, namaza cemaat olarak orada hazır bulunanlar katılmış ve Türkçe "telkin" ve "tekbirler" getirilmiştir.

347 - **Haber Akşam Postası**, 19 Kasım 1938.

348 - H. T. Us, "19 İkindiçeşrin 1938", **Kurun Gazetesi**, 20 Sontçeşrin (Kasım) 1938.

349 - "Atatürk'ün Cenaze Törenine Ait Hatıralar", s. 19. Ayrıca bakınız: **Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı**, 2 nci baskı: İstanbul, 1961 (ilk baskısı: İstanbul, 1928), s. 177-178.

İSTANBUL'A VEDA, UZUN YOLCULUĞA MERHABA

Naaşın bulunduğu tabut, 8.30'da, Dolmabahçe'den çıkarılarak top arabasına kondu. Atatürk, Milli Mücadele'den sonra 1 Temmuz 1927'de, kurtardığı İstanbul'a defa geldiğinde ilk gecesini geçirdiği Dolmabahçe'den onbir yıl sonra, "son" olarak çıkıyordu. Resmi nakil törenini oluşturan "cenaze alayı", 09.00'da hareketle, Tramvay yolunu takiben Tophane, Karaköy, Köprü yolu ile Eminönü meydanı, Bahçekapı, Sirkeci ve Salkım Söğüt üzerinden Gülhane Parkı ve park içindeki yolu takiben Sarayburnu'na vardı. Saat 12.42'de Zafer Torpidosu'na, 13.20'de de Yavuz Zırhlısı'na konulan naaş Ankara yolculuğuna hazırды. Daha önce bu gemide bir inceleme yapan ve güvertesinde kahvesini içerken, "bu gemi ile uzun bir yolculuk yapmak isterim" diyen Büyük Atatürk'ün bu dileği gerçekleşmiş, "uzun yolculuğa" başlamıştı.³⁵⁰

Yavuz, 19.30'da İzmit Mayın İskelesi'ne yanaştı. Buradaki nakil işlemi ve resmi tören önceden belirlenen programa göre icra edildi.³⁵¹ Tabut, saat 20.23'te, daha önceleri Atatürk'ü yurt gezilerine götüren trenin beyaz renkteki vagonuna konuldu.

SARI PAŞA HAKİMİYET-İ MİLLİYENİN

KALBI ANKARA'DA

Ankara'ya hareket eden tren ertesi gün, 20 Kasım 1938 Pazar saat 10.03'de Ankara Garı'na ağır ağır giriyordu. Milli Mücadele'nin başlarında Atasına karargâh olarak ev sahipliği yapan Ankara Garı, bu defa O'nu ebedi istirahatgahına uğurlamak üzere karşılıyordu. Peronda başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Reisi Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Bakanlar, Milletvekilleri, Komutanlar olmak üzere protokolde bulunan bütün zevat bulunuyordu. Başbakan Celal Bayar, beyaz trende, tabutun arkasındaki vagona Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza

350 - C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 190 vd.

351 - Bu program için bakınız: *Belgelerle Atatürk*, s. 147-160.

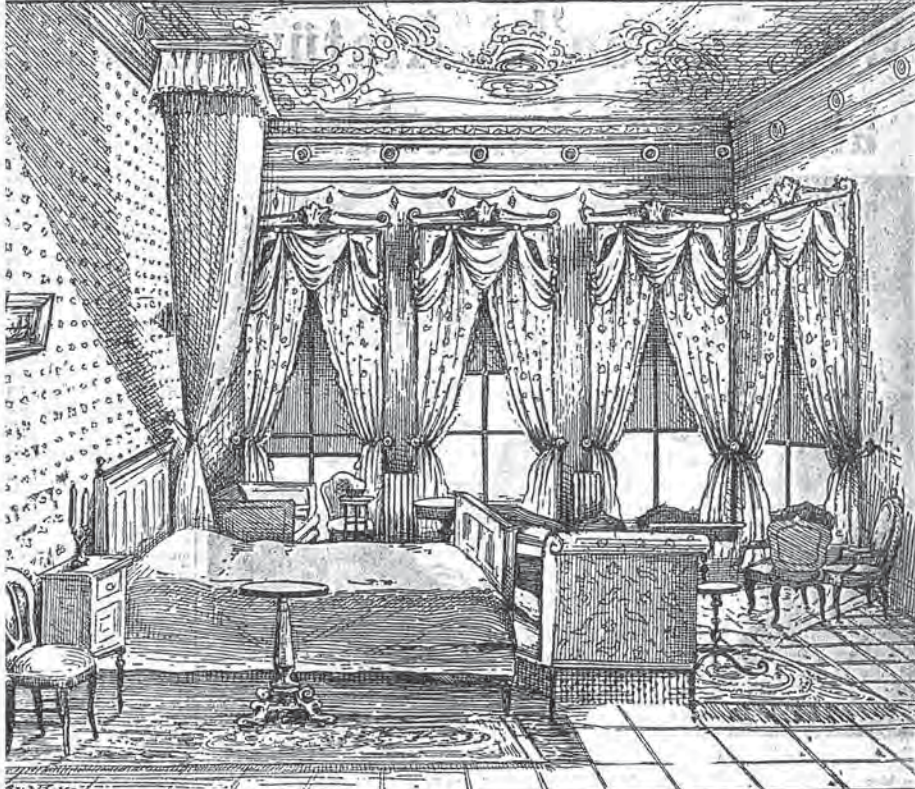
Pazar Extra, 10 Kasım 1963, Sayfa 1

Hürriyet**PAZAR
EXTRA**

Kasım 1963 GÜNLÜK MUSTAFA KEMAL PAŞA GAZETESİ Sene: 16 - No: 5577

Mücezzat: SEDAT SIMAVI

Fahrettin Altay "O günü,, anlatıyor:

Batmıyan Güneş**Atatürk'ün öldüğü oda**

Alınabahçe Sarayında muayene-salonundan sonra geçilen ve in (hususî daire) isimli anıtın da' deniz cephesindeki dö- rü oda Atatürk'ün yatak oda-

ntıyor, ebedî uykusuna daldığı ceviz karyolası üzerindeki işleme- li beyaz keten örtüye, mavi yor- ganına bakarken Anadolu dağla- rında karlar üstünde uzanmış Mustafa Kemalî haval ediyoruz.

ferahlığını anlatmış ve sonra dün yamın bir büyük buhrana doğru gittiğini ve bunun karşısında alınacak tedbirleri işaretleyerek hükümete başarılar temennisinde bulunmuştu.

Yeniden hayata avdet eden Atatürk etrafındakilerle konuş- yor, Başbakanı kabul edip dire- tifişler veriyor ve Ankara'ya g- mekten, Cumhuriyet Bayramını bulunmaktan bahsediyordu.

ATATÜRK'ün silâh ve ideal arka
Orgeneral Fahrettin Altay anlat

Hükümet çekiniyor, Başvekil karar veremir

"Cenaze namazın
Saray'da kılınması
ben temin etmiştim

RÖPORTAJ
Tahsin ÜZTİN

MUHTEREM
Fahrettin A
derin say
Aziz Atatürk'ün
Rüvda

İnce bir gümüş- nin içinde rahime türk bir taşın üst- müş dinleniyor. F- zemini hafif dalga- gaziçi.

Resmin sağ alt- de yukarıdaki sat- Bursa, Kurtuluş İ- lali kumandanları- neral Fahrettin Alta- zân'daki mütevell- çar'a cephe veren- dası.

Paşa, duvardaki- nünden ayrılmadığı- "karakas" yanına g- "Arkası da o- Çarşebeyi yerinde- bana veriyor.

Muhterem Paşama: Aziz Atatürk'ün im- fulukta şahısım' adı- bahsettiği şu unutu- rini size duyurmak- duyarım.

"Türk Ordusunun, si titreten kumân- biri de Fahrettin Pa-

"İLK HEDEF AL

Türk Kurtuluş Sa- yük Kolordu Kumâr- heybet ve husmetli- gibi hafızamın içine

Başkumandanında- ri yerine getirmek- başarılar, Kolordusun- lerine artık bozun

"Orduları.. İlk he- denizdir, İleri!"

Bu emir, on bir i- sa bir zaman içinde- yanın hayret nazâr- yerine getirilmiş ir- vâri Kolordusu Fah- sanın süvarilerinin- İsmir'in Kordon Bo- kurtuluş teranesi c- ler yapıyor.

Bir tarihik yan y- "Rüvda'nı nâhu- verdi, yandıran hiç- Seferî idi. Bu fotoğ-

ATATÜRK VE FAHRETTİN PAŞA : Kurtuluş Sa- vâşımızın Bü- yük Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ata- türk) savaşı müteakip İzmir'i işgal eden Birinci Sü- varî Kolordumuzun ünlü kumandanı Fahrettin Paşa (Altay) ile yurt içinde yaptığı bir tetkik gezisinde.

Soyak ve bazı eski arkadaşları ile beraber İstanbul'dan gelenler arasında idi. Cenaze alayı, İstasyonla Büyük Millet Meclisi arasında ki kısa mesafeyi, mahşeri bir kalabalık arasında, ancak onsekiz dakikada alır. Türk bayrağına sarılı tabut Millet Meclisi önünde hazırlanan katafalka konulur. Saat 12.10'dan itibaren halkın ziyareti başlar. Aynı gün gece 23.50'ye kadar Ankaralılar Atalarını gözyaşları içinde ziyaret ederler.

Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp Paşa tarafından 18 İkcinciteşrin 1938 günü yayınlanan "Büyük Atamızın Cenazeleri Başındaki İhtiram Nöbetine Dair" başlıklı bir tamimle, "Büyük Atamızın cenazeleri Büyük Millet Meclisi'ndeki mahsus mahalline konduktan sonra beklenene ihtiram nöbetine her rütbedeki subayların katılması münasip görülmüştür." Denilerek bu nöbetin şekli belirlenmiştir. Bu tamimin EK'i olarak "Nöbet Sırasını Gösterir Liste" yayınlanmıştır. Nöbet 20 Kasım 1938 Pazar günü saat 10.30'da başlamış, 21 Kasım 1938 Pazartesi törenin başlayacağı 09.00 saatine kadar devam etmiştir. Her rütbeden 6 subayın yer aldığı 45 "nöbet postası" ile bu ihtiram nöbeti gerçekleştirilmiştir.³⁵²

21 KASIM 1938 PAZARTESİ İLK TÖREN: DÜNYA ATATÜRK'Ü UĞURLUYOR

Daha önceden ilan edildiği gibi, resmi devlet töreni 21 Kasım 1938 Pazartesi günü icra edilmiştir. Tören sabah saat 09.42'de oniki milletvekili tarafından tabutun bir top arabasına konulması ile başladı. Cenazeye bu sırada 12 general refakat edecekti. Kortej, Chopin'in matem marşı ile 10.45'te "muvakkat kabir" olarak seçilen Etnoğrafya Müzesi'ne doğru hareket ediyor. Saat 13.35'te muvakkat kabire ulaşıyor ve tabut, Müzenin giriş salonundaki mermer satıh üzerine konuluyor. Tabutun etrafı bir çelenk halesine çevriliyor. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere protokolde ön saflarda yer alanlar "son tazim duruşu"nu yapıyorlar.³⁵³

21 Kasım'da yapılan bu resmi cenaze törenine Alman, İngiliz, Bulgar, Fransız, Yunan, İran, Romen, Sovyet, Yugoslav ve İtalyan heyetleri ve "kıtaları" da katılmıştır: İngiltere'den vaktiyle Çanakkale'de Atatürk'e karşı savaşan ve hatta bu savaşlarda bir ayağını kaybeden Lord Birdwood, Almanya'dan Von Neurath, Fransa'dan İçişleri Bakanı Albedt Sarraut, Yunan Başbakanı General Metaksas, Yugoslav Generali Millutin Nediç,

352 - Bu tamim ve nöbet listesi için bakınız: **Belgelerle Atatürk**, s. 186-199.

353 - Törenin Ankara programı ve icrası için bakınız: **Belgelerle Atatürk**, s. 164 vd. **Ayın Tarihi**, Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 37-40. C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 191 vd.

Romen Milli Savunma Bakanı Teodenescu, Bulgar Saray Bakanı Panof, Afgan Kralının amcası Mareşal Şah Veli Han, Arnavutluk Adalet Bakanı Shatok, İtalya'dan Baron Pompeo Aluizi, Rus Dışişleri Komiser Muavini Potemkin gelmişti.

İran, Mısır, Macaristan, Japonya, Polonya Çekoslovakya, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Suriye, İspanya, Danimarka ve Letonya'yı ise Ankara'daki Büyükelçilikleri başkanlığında heyetler temsil edeceklerdi. Ayrıca grup grup gazeteciler ve Fox, Paramount gibi Milletlerarası haber şirketlerinden gelen ünlü kameramanlar korteji sonuna kadar takip etmişlerdi.³⁵⁴

VE İLK DURAK NAMAZTEPE: ATA, 15 YILLIK GEÇİCİ KABRİ ETNOGRAFYA'DA

Atatürk'ün naaşı, bu resmi törenden yaklaşık dört ay sonra, 31 Mart 1939 Cuma günü saat 14.00'de *"halen bulunduğu Etnografya Müzesi dahilinde muvakkaten yaptırılan medfene... konulmuştur."* Abdülhalık Renda, Dr. Refik Saydam, Mareşal Fevzi Çakmak, Kemal Gedeleş, Binbaşı Celal Üner ve Nevzat Tandoğan tarafından imzalanan konuyla ilgili *"protokol"* aynen şu şekildedir: *"Ebedi şef Atatürk için inşası mukarrer anıt-kabrin hitamına kadar halen bulunduğu Etnografya Müzesi dahilinde muvakkaten yaptırılan medfene 31 Mart 1939 Cuma günü saat 2'de Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalık Renda, Başvekil Dr. Refik Saydam, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Riyaset-i Cumhur Umumi Katibi Kemal Gedeleş, Riyaset-i Cumhur Başyaveri Binbaşı Celal Üner ve Ankara Vali ve Belediye Reisi Nevzat Tandoğan'ın huzurlarıyla konulduğunu gösteren bu protokol tanzim ve imza edilmiştir."*³⁵⁵ Burada yapılan işlem şudur: Atatürk'ün Gül ağacından yapılmış bulunan ve içinde kurşun kaplı esas tabutu bulduran tabut, salonun ortasında açılan mezara yerleştirilmiş, üzerine de beyaz mermerlerle bir set yapılmıştır.³⁵⁶ Yapılan bu geçici mezarda tabutun altına tüm ülkeyi temsilen *"Ankara toprağı"* konulmuş, tabut bu toprağın üzerine yerleştirilmiştir.³⁵⁷

Bu işlemi yapan Ankara Belediyesi 3. 4. 1939 tarihinde "Etnografya Müzesi Dahilinde

354 - Bu yabancı heyetler ve cenaze programına katılışları için bakınız: **Belgelerle Atatürk**, s. 203-219.

355 - **Belgelerle Atatürk**, s. 255.

356 - M. Önder, **Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri**, Ankara, 1993, s. 105.

357 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri**, s. 198.

Atatürk Muvakkat Kabri İnşaatı İzahnamesi" başlıklı bir rapor hazırladı. Devletin o dönemdeki hassasiyetini ve ciddiyetini de gösteren dört maddelik bu raporda, geçici kabrin nasıl yapıldığı, tabutun lahte indirilmesi işlemi ve nihayet tabutun lahitten çıkarılması işlemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³⁵⁸ Nitekim, bu tarihten ondört yıl sonra 6. 10. 1953 günü tabut bu raporda yazılan işlemler yapılarak çıkarılacaktır.

Etnografya Müzesi, Ankara'nın "Namazgah" adı ile anılan semtinde, Müslüman Mezarlığı olan tepede kurulmuştur. 15 Kasım 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, Milli Eğitim Bakanlığı'na müze yapılmak üzere başlanmıştır. 1927'de inşaatı tamamlanan müzede 1250 adet eser teşhir edilmiştir. 15 Nisan 1928 tarihinde müzeyi ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, müze hakkında bilgi aldıktan sonra, Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretleri nedeniyle açılmasını emir buyurmuşlardır. Müze 18. 07. 1930'da halkın ziyaretine açılmış ve 1938 yılının Kasım ayında müzenin iç avlusu, "geçici kabir" olarak ayrılınca kadar açık kalmıştır.

Atatürk'ün naaşı, 1953'de Anıtkabir'e nakline kadar burada kalmıştır. Bu bölüm halen Atatürk'ün anısına hürmeten sembolik bir kabir şeklinde korunmaktadır. Üzerinde beyaz mermere yazılmış şu yazı bulunmaktadır: "Burası 10. 11. 1938'de sonsuzluğa ulaşan Atatürk'ün 21. 11. 1938'den 10. 11. 1953'e kadar yattığı yerdir."

Etnografya Müzesi, 15 yıl süreyle "Anıtkabir" görevini görmüştür. Devlet Başkanlarının, elçilerin, yabancı heyetlerin ve halkın ziyaret yeri olmuştur. 6-14 Kasım 1956 tarihinde müze tekrar halkın ziyaretine açılmıştır. Müze önünde, 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İtalyan Sanatçı P. Conanica'ya yaptırılan at üzerinde bronz bir Atatürk heykeli bulunmaktadır. Müzede Selçuklu döneminden günümüze devam eden Türk sanatının nadide eserleri sergilenmektedir.³⁵⁹

ANITKABİR NEREYE YAPILACAK: RASATTEPE Mİ, ÇANKAYA MI?

Atatürk'ün naaşının "muvakkat kabir"e konulmasından sonra Hükümet, "anıt-mezar"ın nereye ve nasıl yapılacağı üzerinde çalışmalara hemen başladı. Yer tespiti için önce aralarında Ankara şehir planını da yapmış ünlü Avusturyalı Prof. Yansen ile Prof. Holmsmaster'in de bulunduğu bir ihtisas komisyonu kuruldu. Bu komisyon Şubat 1939'a kadar çalışmalarını sürdürdü. Hazırlanan raporda anıt-mezarın yeri olarak

358 - Bu rapor için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/14/2714.

359 - **Belgelerle Atatürk**, s. 253-254.

"Çankaya" öneriliyor, gerekçeleri de açıklanıyordu. Cumhuriyet halk Partisi Meclis Grubu, konunun bir de kendi bünyelerinde kurulacak bir komisyon tarafından incelenmesini istedi. Bu komisyonun tamamı milletvekili olan üyelerinden Münir Çağıl (Anıt-Kabir Parti Komisyonu Reisi), S. Ö. Evren (Raportör, Balıkesir), Rasih Kaplan (Antalya), Dr. Mazhar Germen (Aydın), Dr. S. Uzel (Manisa), Rafet Canitez (Bursa), İ. Eker (Çorum), Mazhar Müfit Kansu (Denizli), Necip Ali Küçüka (Denizli, mazereti dolayısıyla müzakerede bulunamadı), N. Kansu (Erzurum), Tevfik Tarman (Seyhan) ve Mitat Aydın (Trabzon) Anıtkabir yeri olarak "Rasattepe"yi önerdiler.

Fakat, aynı komisyonun üç üyesi, Ankara Milletvekili Falih Rifkı Atay, Partinin Genel Yönetim Kurulu Üyesi ve kültür işlerine bakan Sekizinci Büro Şefi İçel Milletvekili Ferit Celal Güven ve sanat konularında uzman olan İstanbul Milletvekili Salah Cimcoz komisyonun bu kararına iştirak etmeyerek "Çankaya"da ısrar ettiler ve rapora bu düşüncelerinin gerekçelerini şerh olarak düştüler.³⁶⁰

Yapılan bu uzun çalışmalar sonucunda, anıt-kabir yeri olarak Ankara'nın hakim bir yerinde bulunan "Rasattepe" belirlendi. Hükümet 01 Mart 1941 tarihinde inşaat için milletlerarası bir proje yarışması açtı. Yarışmaya Türk ve yabancı 49 proje katıldı. Milletlerarası jüri, bu eserlerden Alman, Türk ve İtalyan mimarlara ait 3 projeyi ödüle layık buldu. Hükümet yarışma şartnamesine uygun olarak, bu projelerden Türk Profesör Emin Onat ve Doçent Orhan Arda'ya ait olan projeyi seçerek, uygulamaya karar verdi. 09 Ekim 1944 tarihinde inşaatla başlandı. Anıtkabir, Türk tarihini, özellikle Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ün büyüklüğünü, O'nun asker, inkılapçı ve devlet adamı yönlerini temsil edecekti.

360 - "Parti Komisyonu Raporu" nun tamamı için bakınız: T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 030.10 / 1.8.14. C. Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, s. 206 vd.

SARI PAŞANIN NAAŞI DEFİNE HAZIRLANIYOR

Dokuz yıllık bir inşaat döneminden sonra Anıtkabir 1953 yılının ortalarına doğru tamamlandı. Atatürk'ün aziz naaşının, önce 29 Ekim 1953'te, fakat hazırlıklar bitirilemediği için sonra 10 Kasım 1953 tarihinde yapılacak büyük bir devlet töreni ile Etnografya Müzesi'ndeki "muvakkat -geçici- kabir"den alınarak; Anıtkabir'deki "ebedi istirahatgahı"na tevdi edilmesine karar verildi.³⁶¹

Öncelikle, yapılacak nakil ile ilgili hazırlıkları yürütmek amacıyla Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu'nun başkanlığında bakanlıklar ve idarelerin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı Muammer Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanlığı'ndan Alaaddin Alptekin, Dışişleri Bakanlığı'ndan Tevfik Kemahlı, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Nusret Köymen, İçişleri Bakanlığı'ndan Fahri Övünç, Ulaştırma Bakanlığı'ndan Galip Yenil, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Hasan Sabri Erdem, Ankara Valiliği'nden Şefik, Ankara Belediyesi'nden Rüştü Üçler ve Anıtkabir İnşaat Kontrol Şefi Sabiha Güreyman'dan oluşan bu komisyon 2, 10, 23 Temmuz ve 31 Ağustos 1953 günü yaptığı toplantılarda bütün hazırlıkları gözden geçirmiş ve nakil töreninin ayrıntılarını içeren iki adet rapor hazırlamış, ilgili bakanlıkların ve idarelerin görevlerini belirlemiştir.³⁶²

Bundan sonra "Aziz Atatürk'ün Naaşının Ebedi İstirahatgahına Tevdii İçin 10 / 11 / 1953 Salı Günü Yapılacak Nakil Törenine Ait Program" başlığı ile resmi program hazırlandı.

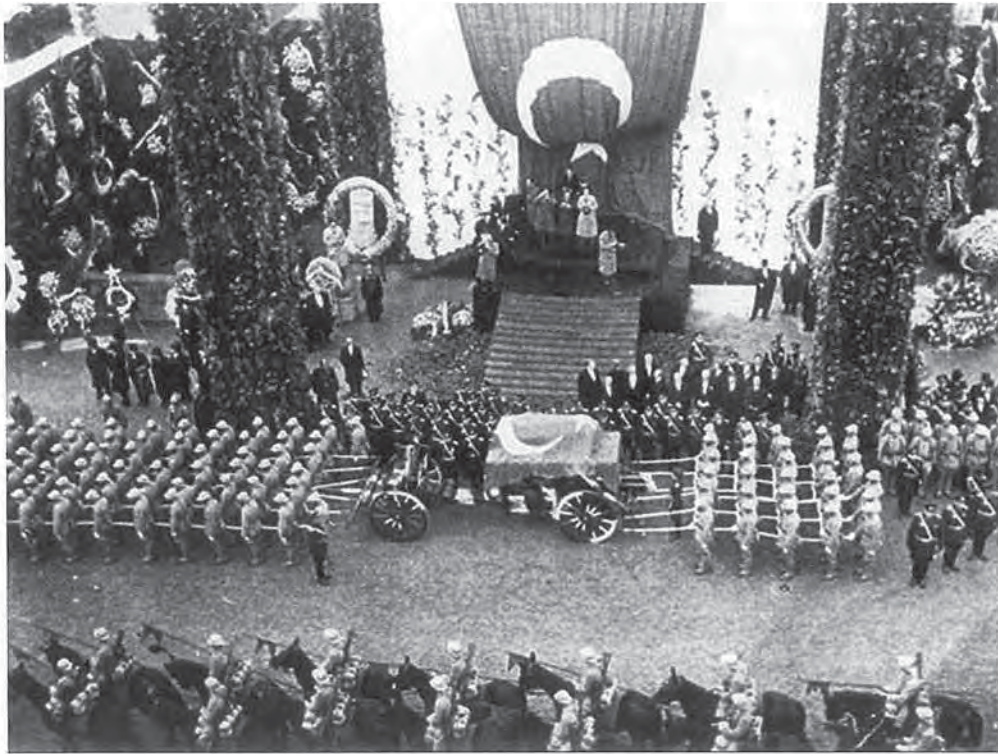
361 - M. Önder, **Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri**, s. 198-99. **Belgelerle Atatürk**, s. 267. K. Bağışgil, "Anıt-Kabir İnşaatı", **İnkılap Gençliği Dergisi**, Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952), s. 26-27.

362 - Bu komisyon raporları için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/8/2718 ve Belge No: 56/82718.

KARAMANLI SARI PAŞA

Bu programın birinci maddesine göre, "6 Kasım 1953 Cuma günü saat 10'da Aziz Atatürk'ün Etnoğrafya Müzesi'ndeki geçici kabrinin açılması", (bu işlem 4 Kasım'da yapıldı) ikinci maddesinde de "tabutun geçici kabirden çıkarılması" nakil gününe kadar "subay ve yüksek öğrenim öğrencileri tarafından ihtiram nöbeti" tutulacağı karara bağlanıyordu. Yine bu programda, vilayetlerden getirilen topraklar ve gönderilen çelenklerin durumu, törene iştirak edecek teşekküller, geçici kabirde bulunacak zevat, tabutun Etnoğrafya'dan alınışı, kortejin güzergahı, yürüyüş sırası, uçak filolarının durumu, Anıtkabir'deki yerleşme, Cumhurbaşkanı'nın buradaki nutku, gömme işleminde bulunacak zevat, ziyaretin nasıl yapılacağı, törene katılacak resmi zevatın kıyafetin nasıl olacağı gibi hususlar bulunuyordu. Yine bu programa göre, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, "Atatürk'ün hayatta bulunan yakın arkadaşları ile zamanında hükümete iştirak eylemiş vekiller için protokolde yer ayrılmasını" istemiştir.³⁶³

Bu nakil programı ile birlikte "Aziz Atatürk'ün Naşının Ebedi İstirahatgahına Tevdii İçin Yapılacak İşleri Gösterir Talimatname" hazırlanmış, tabutun geçici kabirden çıkarılması, nakle hazırlanması, nakil işlemi ve Anıtkabir'deki defin işlemi ile törende yapılacak işler burada daha ayrıntılı olarak belirtilmiştir.³⁶⁴

363 - Nakil Töreni Programının tamamı için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/13/2723.

364 - Tamamı 24 madde ve 4.5 sayfa olan bu Talimatname için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/7/2717.

4 KASIM 1953: ATANIN TABUTU GEÇİCİ

KABİRDEN ÇIKARILYOR

İlgili program ve talimatnamenin esasları doğrultusunda, 15 yıldır geçici kabrinden alınarak Anıtkabir'e defnedilmeyi bekleyen Atanın tabutu artık çıkarılacaktı. Bayındırlık Bakanlığı 27 Ağustos 1953 tarihinde Başbakanlığa yazılan bir yazıda *"geçici kabrin projesi ile bu işlere ait izahnameye ve ayrıca naşın medfene konulmasına ait 31. 3. 1939 günlü protokolün görülmesine zaruret hasıl olmuştur..."* diyerek Başbakanlıkta muhafaza edilen bu belgeleri istemiştir.³⁶⁵ Yine Bayındırlık Bakanlığı, Bakan M. Çavuşoğlu imzasıyla 23 Eylül 1953'te Başbakanlık, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Ankara Valiliği ve Belediye Başkanlığı'na bir yazı daha yazarak; *"Aziz Atatürk'ün 10. 11. 1953 günü Anıtkabir'e nakli için gerekli hazırlıklara başlanıldığını"* belirtmiş ve *"Tabutun Etnoğrafya Müzesi'ndeki Muvakkat kabirden çıkarılması esnasında tabutun ve tahnit edilmiş kısımların zamanla eskimiş veya bozulmuş olması ihtimaline karşı bunların ne şekilde yenileneceğinin tespiti için, evvelce İstanbul'da yapılmış olan tahnit işine ait idarenizde herhangi bir malumat mevcut ise bunların birer suretinin idarelerine gönderilmesini"* istemiştir.³⁶⁶

Gerekli belgeler bulunduktan sonra, Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan

365 - Bu belge için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/15/2725. Belgede, "naşın medfenine konulmasına ait protokolün" tarihi sehven 31. 3. 1953 olarak yazılmıştır.

366 - Bu yazılar için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/15/2725/1.2.3

Adnan Menderes, Eski Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş, Ankara Valisi Kemal Aygün ve Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan oluşan devlet erkânının huzurunda, 3. 4. 1939 gününde hazırlanan "Etnografya Müzesi Dahilinde Atatürk Muvakkat Kabri İnşaatı İzahnamesi Madde 4: Tabutun Lahitten Çıkarılma Ameliyatı" esaslarına göre tabut çıkarıldı ve hazırlanan katafalka konuldu. Bu durum, adı geçen devlet erkânı tarafından imzalanan "Aziz Atatürk'ün Naşının Muvakkat Kabirden 6. 11. 1953 Cuma Günü Çıkarıldığına Dair Tutanak" la tespit edildi.³⁶⁷

BİR TANIK: YEKTA GÜNGÖR ÖZDEN

O GÜNÜ ANLATIYOR

"Ben, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği'nin temsilcisi olarak katıldığım Ankara Üniversitesi Talebe Birliği Genel Kurulu'nda Ankara Üniversitesi Talebe Birliği Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilince kültür işleriyle görevlendirilmiştim. Talebe Birliğimiz, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na bağlı idi..."

Atatürk'ün Anıtkabir'e gömülmesi kararlaştırılınca Etnoğrafya Müzesinin zemininde bulunan tabutun çıkarılma işleminde öğrenci temsilcilerinin de bulunması istendiğinde federasyonumuz beni görevlendirdi. Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi arkadaşlarımızla Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri de görevli idi.

Yekta Güngör Özden

367 - Tutanak için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/4/2714. Bu tutanağın işlemin yapılmasından iki gün sonra tarihlendiği anlaşılmaktadır.

3/4/1939

**ETNOGRAFYA MÜZESİ DAHİLİNDE ATATÜRK MUVAKKAT
KABRİ İNŞAATI İZAHNAMESİ**

- 1 - Atatürk muvakkat kabri bağlı projesi tefiki yapılmıştır.
- 2 - Lahit için lazım gelen hafriyata döşeme taban zemini gayri munta zamm olup bu gayri muntazam mütecaniz kaya kısmı grobetonla tesviye olunmuş ve tesviye betonu üzerine bitümlü izolasyon yapılarak üzerine on santim yine grobeton döşeme yapılmıştır. Bu grobeton döşeme projesindeki muayyen eb'atta şakuli betonarme duvarlarla bileştirilmiş olup duvarların dış kısmı evvela derununda mevadi tecridiye havi çimento harçla sıvandiktan sonra alt tesviye betonu üzerindeki bitüm izolasyon tabakası şakulen devam ettirilmiş ve betonarme duvarların dış hafriyatı boşluğu kısmına moloaz taş kuru duvar örülmüş ve bunun üzerine on santim grobetonla döşeme teşkil edilmiştir.

Dahili kısımlar ise yine derununda mevadi tecridiye havi çimento harçla sıvandiktan sonra yalnız lahte tahsis edilen projede muayyen kısımlar döşeme, duvar, kâstinat yerleri mermer kaplanmıştır. Lahit kapağı üzerine gelecek siklete göre bilhisap U demirinden alt kısmı iki milimetrelilik ve üst kısmı beş milimetrelilik sac kaplamak suretiyle üç parçadan teşkil edilmiş olup bu kapaklar üst seviyesi hizasında bir kısmı beton duvarlarla gömülü lamadan şerh muhtelif yerlerinden elektririk kaynağı ile tesbit edilmiştir. Bu suretle ayrılmaz bir parça haline getirilmiştir. Kapakların üzerine iki kat ruberoit serilerek döşeme seviyesine kadar toprak konmuştur. Döşeme seviyesinden üst kısmı lahtın duvarları üzerine sekiz santim kalınlığında ve projede muayyen irtifaada betonarme duvarlar ve kapaklar üzerine mermer kaplamak suretiyle bir kürsüden müteşekkildir.

- 3 - Tabutun lahte indirilmesi ameliyatı : Tabutun sikleti 420 kilo olup lahte lazım gden intizam ve kolaylıkla indirilip çıkarılması için askeri fabrikalarda demir ve sert ağaç kalaslarında takriben 150 kilo sikletinde bir taşıyıcı yaptırılmıştır. İş bu taşıyıcının dört takılacak dört kolu mevcuttur. Ameliyata başlamazdan evvel askeri fabrikalardan celp edilen vin (Cerri eskak) lahtın merkezine göre ayar edilerek yerleştirilmiştir. Müteakiben lahtın üzerine; döşeme seviyesinde ve dar kısmı boyuna hususi surette ihzar edilen üç metre uzunluğunda 10x10 eb adında sert ağaç kalaslar dizilerek muvakkat bir döşeme ihzar edilmiş ve bu kalaslar üzerine merkezi vaziyette demir taşıyıcı yerleştirildikten sonra tabut mevzu bulunduğu kürsüden hususi kolları ve on askerin delaletiyle lahtın üzerindeki kalaslar üzerinde bulunan demir taşıyıcıya yerleştirilmiştir. Demir taşıyıcının dört koluna ; hususi surette yaptırılan ve bir halkaya mebut dört kol lu zincir takılıp halka da vincin kancasına geçirilmiştir. Cerri eskal bir az işletilerek taşıyıcı kalas döşemeden 10x10 santim kadar kaldırılmış ve müteakiben kalaslar alınarak tabut bu suretle taşıyıcı üzerinde lahtın tam ortasında mevzu bulunacağı istikamete inmeye alade bir şekilde muallakta bulundurulmuştur. Bilahire yavaş yavaş hiç bir tarafa dokunmaksızın indirilmiş ve akibind zincir alınmış ve cerri eskal kaldırılmıştır. Müteakiben demir

- kullanılan - zincir takılmak ve halkası yine askeri fabrikalarda
 elektrik taşımağa ~~husus~~ mahsus kullanılan bir sınığa geçirilmek sure-
 tiylebu işde çalışan mütahassis ameleler marifetiyle birer birer
 intizam ve suhuletle indirilmiştir.
- 1 - Tabutun lahttan çıkarılma ameliyatı: Tabutu lahttan çıkarmak için
 evvela içi boş mermer kürsünün zemin seviyesine kadar sökülmesi icra
 eder. Bu ameliyenin hitamını mutakip demir kapak üzerinde bulunan
 toprak ve roberoit levhaları kaldırılıp demir kapakların elektrik
 kaynakları yine elektrikle kesilerek yekpare bir halde bulunan ka-
 paklar uç kısma ayrılmış bulunacaktır. Bilahare üçüncü maddede demir
 kapakların indirilmesinde zikrolunan ameliyatın tekerrürü ile kapak-
 lar birer birer kaldırılacaktır. Bu ameliyata bağlamazdan evvel halka-
 lar muayene edilmeli ve kapakların kaldırılma ameliyatında yine bu
 mütahassis ameleler kullanılmakla beraber kapak yerinden kimildatıl-
 dıktan sonra bir kaç defa sarsılarak emniyet ve itina ile çıkarılma-
 sı lazımdır. BU ameliyatı da müteakip sandukayı lahtin içinden çık-
 almak için yine üçüncü maddede zikrolunan indirme ameliyatını aksine
 tekerrür ettirmek suretiyle sanduka; altına mevzu demir taşıya-
 cının kollarında zincirle vince takılmış muallakta ve zeminden yir-
 mi santim irtifada bulundurulmalı ve altına tekrar mevzu bahis sert
 ağaç kalaslar vaz edilerek yavaşca bu kalasların üzerine bırakılma-
 lıdır. Bu suretle sanduka hususi kolları vasıtasıyla nakle amade bir
 vaziyete girmiş bulunur.

Bendeki fotoğrafların arkasında yazılı olan 4. 11. 1953 günü Erkek Teknik Öğretmen Okulu Müdürü Kemal Kerpiççi başkanlığında bir teknik kurul, getirilen küçük bir vinci Etnoğrafya Müzesi'nin merdivenle girilen geniş alanına yerleştirdi. Bu işlem sırasında TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Ankara Valisi Kemal Aygün, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ve bazı kimseler vardı. Yuvarlak bir testere ile zemin kesildi. Mermer kaldırılınca beton da kırıldı. Açılan boşluğa vinci demir zincirleri sarkıtıldı. Görevliler inip tabutun çekilmesine elverişli biçimde kancaları taktılar. Bu işlemi izleyen Fransız gazeteci bayan iyice görmek için bir yerden bir yere geçiyordu. Koraltan'la Menderes'in yanına geldiğinde onu izleyen Atıf Benderlioğlu hızla Menderes'in omzuna çarptı. Menderes kızgınlıkla döndü. Bu durumu fotoğrafçı Bahattin Haskokar resimledi. Daha sonra tabut alındı. Tabutun başında (soldan sağa) Erkek Teknik Öğretmen Okulu Müdürü, Adnan Menderes, Türkan Yayıllı (Kız Teknik Öğretmen Okulu Öğrenci Derneği Başkanı), Atıf Benderlioğlu, Refik Koraltan, Cemil Yardımcı vardı.

Vinç yavaş yavaş tabutu yukarı çekti. Hepimiz hareketsiz ve büyük bir merakla bakıyorduk. İtalya kökenli olduğu söylenen kiraz ağacından bir tabut yukarı çekildiğinde kulpları sapsarı duruyordu. Tabutun üzerindeki Bayrağın bir bölümü havayla karşılaşınca dökülmeye başladı. Vinci yanlamasına sağ bölüme aldılar, tabutu indirdiler."³⁶⁸

368 - Y. G . Özden, "Atatürk Gerçeğine Küçük Bir Katkı", **Anıtkabir Dergisi**, Sayı: 2 (Nisan 2000), s. 21-23. Burada, bahsedilen fotoğraflar da bulunmaktadır. Tabutun çıkarılması ile ilgili olarak Sayın Özden'in verdiği tarih (4.

Geçici kabrinden çıkarılan Atanın tabutu, hazırlanan katafalka konuldu. Gül ağacından yapılmış olan tabutun üzerine 1938'de örtülen ve tabutla birlikte geçici kabire indirilen, burada 15 yıl beklediği için yer yer yıprandığı gözlenen Türk bayrağı da değiştirildi. Bu defa Kız Teknik Öğretmen Okulu'nun otuz öğrencisi tarafından tamamen atlas kumaş üzerine simlerle işlenerek elde yapılan yeni bir Türk bayrağı, Dernek Başkanı Türkân Yaylalı ve arkadaşları tarafından tabutun üzerine özenle örtüldü. Katafalk çiçeklerle donatıldı. Program ve talimatnamede öngörüldüğü gibi, subaylar ve yüksek öğrenim öğrencilerinden oluşan guruplar tarafından tutulan "gençlik nöbeti"ne başlandı. Çizelgesi Y. Güngör Özden tarafından yapılan ve saat 18.00'de başlayan nöbet, 100 erkek ve 40 kız öğrenci tarafından dörder kişilik gruplar halinde tutuldu. Nöbet ertesi günü generallere teslim edildi.³⁶⁹

11. 1953), tutanağın tarihi ile (6. 11. 1953) uyuşmamaktadır. Dönemin gazetelerinde yer alan haberlerden Sayın Özden'in verdiği tarihte bu işlemin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani tabut 4 Kasım 1953 günü çıkarılmıştır. Yine Sayın Özden anılarında, Prof Dr. Kamile Mutlu'nun yaptığı tahnitin de aynı gün olduğunu anlatıyor ki, bunun doğru olması mümkün değildir. Aşağıda K. Mutlu'nun anıları verilirken de görüleceği üzere bu işleme Anıtkabir'e nakil işleminden bir gün önce, yani 9 Kasım 1953 Pazartesi günü başlanmış, 10 Kasım sabahı devam edilmiştir.

369 - Y. G. Özden, a. g. m. S. 22. **Köylü Gazetesi**, 5. 11. 1953. Bu bayrağı işleyenlerden birisi de (E) Tümgeneral Güngör Cebecioğlu'nun değerli eşleri Sayın Sevinç Cebecioğlu'dur. Sevinç Hanım ve arkadaşları, 10 Kasım 1953'ten sonraki bir günde öğretmenleri Cevat Memduh Altar Hoca'nın nezaretinde Mezar Odası'nı gezerek, Atalarının ruhunu taziz ettiler. Bu bilgi, bizzat Sevinç Hanım tarafından 2003 yılında şahsımıza anlatılmıştır.

F. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Parti Komisyonu Raporu
Parti Grubu Yüksek Reisliğine

2
1942/98

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şehit Şerif Ataturk'un (Anıt-Kubir) yerinin seçilmesi için mütealeslerine müraعات olunan zevat ve heyetler tarafından verilen raporlar ile bu işi tetkik etmek üzere İcra Vekilleri Heyetince teşkil olunan komisyon raporunu, plân ve resimleri gerek evrak ve gerekse arazi üzerinde tetkik etmek ve raporlarda serdedilen fikir ve mütealesların yekdiğerleriyle ve araziye tetebuku noktaî nazardan müşahade ve mukayeselerini yapmak suretiyle tenzih edən heyetimiz bu hususta edindiği kanaata Grupumuz Umumi Heyeti, ne müemel mucip sebepleriyle arzeder :

Şehirci, mimar, mühendis, heykeltıraş gibi meslekler müntezibi olan zatların (Anıt-Kubir) yerinde aranması lâzım olduğu fikrinde buldukları esaslı vasıf ve şartlar şöyle icmal edilebiliyor :

Her günkü hayat faaliyetlerinden azade, şehir her tarafında, sükün ve inziva içinde, muhteşem bir manzara gösteren, şehrin her yerinden görülebilen ve şehre karşı serbest ve geniş bir bakışı olan, Millî günlerde büyük toplantılara müsait, ziyaretinde her türlü kolaylık ve imkân bolluğu olan, park ortasında -yahut teyçire müsait- bir mahalde olmak .

Bütün bunlar; heyetimizin kanaati müsterekesine göre de (Anıt-Kubir) yerinde aranılması elzem telâkki edilmeğe cidden lâyık esaslı ve mantıkî şartlardır .

Bu müsterek esaslı fikir ve şartlar gözününde tutulduğu halde, müteadedit zevat ve komisyonlar tarafından verilmiş olduğu yukarıda bahsedilen raporlarda isimleri geçen ve (Anıt-Kubir) yeri olmağa elverişli bulunup bulunmadığı tetkik olunan; Yeşiltepe, Etnoğrafya müzesi önü, Timurlenk Tepesi, Gençlik Parkı, Kale içi, Çankaya, Yeni Meclis binası arkasındaki tepe ve diğer yerlerle heyetimiz esasından Trabzon soyları Mühendis Mitât Aydın'ın irae ve teklif ettikleri, şehirden Cozi Orman Çiftliğine giden yolun sol tarafında, Askerî mesadeti havaiye binasının bulunduğu 906 rakımlı büyük ve geniş tepe gezilip görüldü. Bunların içinde ancak bu mesadete tepecidir ki; Ankara'nın her noktasına karşı geniş bir görüş hükimiyetini taşımaktadır ve şehrin her سمتinden tam ve kâmil olarak görüldü .

1/1
1/3
1/4
1/5
1/6
1/7
1/8
1/9
1/10
030

-2-

Tepeye çıkılıp Ankara'ya bakılınca; bir ucu Dikmen, diğer ucu da Etlik boğaları olmak üzere nihayetlenen sevimli bir hilâlin tam ortasına düşen bir yıldız üzerinde bulunulduğu vehleten his ve müşahade olunur. Yıldız nisf dairenin her noktasına ne pek uzak ne de çok yakındır. Bu tepede; saba geniş, toprak ve erozi her türlü tesiste pek müsait, (Anıt-Kebir) yeri için vücudu lüzum olduğu kanaatine iştirak edenlerin raporlarında yazılı yukarıda söylenen diğer bütün vasıf ve şartlar da mevcuttur. Yalnız bu gün için değil bütün hayat boyunca yaşayacak olan millî, tarihî, kutsal bir takdir ve minnet borcunun icabına tevessül olunurken, şimdi olduğu kadar, şide gelecek nesillerin de bu günkü vaziyetinde girmeleri umumî ve millî bir hak olan eserleri bu günkü yükaak hatıra ve çekillerinin canlılığı içinde sokmayı, yapilecek iş kadar kutsal bir vazife addeden heyetimiz Resat tepecini (Anıt-Kebir) için en muvafık ve müsait bir yer tahsis etmekte bulunduğunu Grupumuz Umumi Heyetine arz etmekle kendisine verilen şevki yerine getirmiş oluyoruz.

Büyük inkiyaf ve derin saygı duyguları içinde raporunuzu sunarız.

Anıt-Kebir Partii Komisyonu Reisi Münir Çagıl	Raporör Bülkesir E. Evren	Antalya Resit Kaplan	Aydın Dr. Mehmet Germen
DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİNİ			Pariso Dr. S. Uzel
Bursa Refet Canitez	Çorum İ. Eker	Denizli Mehmet Müfit Kamsu	Denizli Necip Ali Küçük Mezaretli dolayısıyla müzesinde bulunmadı
Erzurum N. Kamsu	Seyhan Tevfik Tarcan	Trebzon Hitat Aydın	

Mükemmeltçe teşkil olunan komisyon Ankara şehrinin inar plânını yapan çehirci ile, iki minar, bir heykeltıraş ve diğer mütehassıslardan (Anıt-Kebir) yeri için fikir soruştur.

Mütehassıslar Etnoğrafya müzesine yerinin böyle bir şide için muvafık olmadığı hususunda hemem hemem mütefektirler. Bizler mütehassısların bu kararına iştirak ediyoruz.

1911 | 10 | 1 | 1911

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

2
48

Mühessisler, istasyon arkasındaki tepeyi tasavvur bile etmemekte haklı idiler. Sonra da teklif olunan tepe hakkında ilk raporları imza etmiş olanlardan Ankara'da bulunanlar katfi red cevabı vermişlerdir . Bizler bu red cevabına ve onun mucip sebeplerine iştirak etmekteyiz .

Mühessislerin ekseriyeti Çankaya mevkinde toplanmıştır . Çankaya'daki tepeler grupundan her hangi bir suretle istifade edilmek ihtimalini düşünen Nefis fen heyeti, köşk yolları ile iltisakı olmayan bir tepe seçmiştir . Köski köşkün diğer tarafında, su depolarının bulunduğu tepede aynı vasıfları haizdir . Bizim fikrimizce Çankaya üstünde karar vermek, fakat tem yerinin intihobını Şbide müessesesine iştirak edenlerle müzakere ederek tşyin etmek daha doğru olur .

Atatürk, bütün hayatında Çankaya'den ayrılmamıştır . Çankaya şehrin her tarafına hakimdir ve Millî mücadele, Devletin kuruluşu ve inkılaplarımızın hatıralarına ayrılmaz bir surette bağlıdır . En muhteşem Şbide-ler inşasına müsaittir . Hülâsa maddi, mamevi bütün şartları haizdir . Atatürk'ü Şbidenen sonra, Çankaya'den ayrılmayı haklı gösterecek hiç bir sebep bulmadık

Onun için bizler Çankaya fikrinde ısrar ediyoruz .

Aza
Ankara
P.R. Atoy

Aza
İçel
Ferit Cüven

Aza
İstanbul
Selçuk Cimcoz

030 | 10 | | | 1 | 8 | 11

9 KASIM PAZARTESİ VE TABUT AÇILIYOR:

ATA SANKİ O ANDA GÖZLERİNİ

KAPAMIŞ GİBİ UYUYOR

Atatürk'ü naaşının Anıtkabir'e nakli için kurulan komite adına 8 Kasım 1953 Pazar gecesi saat 23.00'de Ankara Valisi, Ankara Tıp Fakültesi Histoloji ve Ambriyoloji Kürsü Başkanı Anatom Patolog Prof. Dr. Kâmile Şevki Mutlu'ya telefon ederek ertesi sabah Ata'nın tabutunun açılmasında ve tahnit işleminin çözülmesinde kendisinin nezaretçi olarak görevlendirildiğini bildiriyor. Profesör K. Mutlu'nun isteği ile Adli Tıp Doçenti Dr. Cahit Özen ile Histoloji Asistanı Dr. Şeref Yazgan ve Ankara Numune Hastanesi Otopsi Teknisyeni Salih Kebapçı da, bu tarihi görevde kendisine, yardımcı olarak çağrılıyorlar.

9 Kasım 1953 Pazartesi sabahı Prof. Dr. Kâmile Mutlu ve yardımcılarından başka, yukarıda sözü edilen komite üyeleri, yüksek rütbeli subaylardan ibaret bir askeri şeref kıt'ası ve nihayet tabutun açılışında yardımcı olmak üzere Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'ndan 10 öğretmen Ata'nın kabrinde toplanmışlardı.

Kısa bir saygı duruşundan sonra ve Prof. Mutlu'nun bir işareti ile yardımcı öğretmenler evvela vidalarını sökerek gül ağacından yapılmış tabutu açmışlardır. Kapak kalkınca ortaya çıkan kurşun tabutun da lehimleri üç kenardan sökülünce içinde cesedin bulunduğu ve hâlâ ıslak olan ince talaş tozu görülüyor ve ortalığı tahnit için kullanılan solüsyonun kokusu sarıyor. Talaş tozları da naaşın ayak ucuna doğru toplanınca kahverengi bir muşamba ile sarılı ceset tamamen ortaya çıkıyor. Muşamba açılıp, vücudu örten parafinli sargılar, yüzünü örten ıslak pamuk kaldırılınca Atanın müheyyel yüzü görülüyor. Hala tıpkı 15 yıl önce Dolmabahçe Sarayı'ndaki yatağında uyur gibi. Sadece uzun kaşlarından bir tutam sol göz kapağı üstüne düşmüş. Cesette ne bir bozulma nede bir kokuşma vardı. Tahniti yapan o yıllarda rahmete kavuşmuş olan Prof. Dr. Lütfi Aksu için ne büyük bir başarıydı bu...

Prof. Aksu, Başasistan Dr. Ziya'nın tahnitte kullandığı solüsyonu, "giycerine'li fihorsne-aldehite"i iki şişeye koyup ağızlarını lehimledikten ve üstüne terkiplerini yazdıktan sonra Ata'nın kolları arasına yerleştirmeyi ihmal etmemişti. Prof. Mutlu'nun isteği ile olaya şahit olanlardan isteyenler Ata'nın yüzünü görmek için tabutu başına kadar geliyorlar, bu arada Abdülhalik Renda gibi bayılanlar bile oluyor.

Cesedin Anıtkabir'e nakli ertesi gün yapılacağından, bozulmama ihtimaline karşı Dr. Yazgan acele Ankara Numune Hastanesi'ne giderek biraz "fixateur solution" getiriyor. Ceset yeniden bununla ıslatılıyor. Kurşun tabut yeniden lehimleniyor ve gül ağacı tabutun kapağı bir kere daha kapanıyor.

PROF. DR. KAMİLE ŞEVKİ MUTLU

O GÜNÜ ANLATIYOR

"8 Kasım 1953 pazar gününü pazartesiye bağlayan gece... Saat 23... Ankara Yüksel Caddesi'ndeki evimde yatağımdayım... Yanımdaki telefonun çalmasıyla gözümü açıyorum. Bademcik foküsüne bağlı sepsis'den ateşim o gün bir kez 40'a çıkıp inmiş ve beni yatağa sermişti. Dalgın dalgın bakınırken salondaki telefonda konuşan eşim Dr. Nusret Mutlu'nun sesini işitiyorum. Az sonra yanıma geliyor ve:

- Ankara Valisi seninle konuşmak istiyor, diyor. Vali, Atatürk'ün naaşı'nın Anıtkabir'e götürülmesi için kurulmuş ve o saatlerde çalışmakta olan komite adına beni bir göreve çağırıyordu. O zamana değin bozulmaktan korunmuş bulunan Ata'nın naaşı geleneğe uyularak toprağa verileceğinden muayene etmemi kararlaştırmışlar... Basiretim bağlanmış olacak; hastalığımı anlatarak bu görevi başka bir meslektaşımın yapmasını ileri sürüyorum. Oysa Vali benim üzerimde ısrar etmekte. Tam o sırada paralel telefonda bizi dinlemekte olan eşim koşarak geliyor ve;

- Ben seni sarar sarmalar götürürüm, bu fırsat kaçırılır mı? Tarihi görev, diye çırpınıyor. Birdenbire kendime geliyorum ve;

- Peki gelirim, diyorum.

Ertesi sabah, 9 Kasım 1953 Pazartesi. Etnografya Müzesi'nde aziz ölünün huzurundayız. Titriyorum. Eşim olunca kuvvetiyle tutmasa yere yuvarlanacağım. Komite üyeleri solumda tek sıra dizilmişler. Yüksek Sanat Öğretmen Okulu'nun öğretmen ve teknisyenlerinden 10 kişilik bir grup sağında, bana yardımcı olarak geceden Vali'ye adlarını verdiğim adli tıp doçenti, Ankara Numune Hastanesi Patoloji Mütahassıslığı zamanında kıymetli çalışma arkadaşım Dr. Cahit Özen, histoloji asistanım Dr. Şeref Yazgan ve gene Ankara Numune Hastanesi otopsi salonunda uzun yıllar benimle beraber çalışmış emektar Salih Kebapçı yanımdalar. Herkes gözümün içine bakıyor, çıt yok. Yüksek Sanat Okulu grubundan gül ağacı tabutun kapağını açmalarını rica ediyorum. Ne çevik ve ne enerjik

Prof. Dr. Kamile Mutlu

çalışma? Vidaların sökülmesi dakika sürmüyor. Eşimin ve öbürlerinin yardımıyla katafal-ka çıkıyorum. Gül ağacı tabut içinde her yanı lehimli galvaniz tabut görünüyor. Bunun kapağının yalnız üç kenarında lehimin sökülmesini istiyorum. Bu da hemen yerine getiriliyor. Lehimi sökülmeyen kenarın da dışa çevrilerek kapağın açılmasıyla derin bir rahatlığa kavuşuyorum. Duyduğum rahatlığın nedeni naaş ile galvaniz tabut arasındaki boşlukları silme dolduran ince tahta tozunun ıpsıslak oluşu ve koruyucu eriyikteki şimik maddelerin kokusunu almış olmam, coşkum artıyor. Demek Ata'nın fizik varlığını, hiç bozulmamış olarak yaşamının sona erdiği anda nasılsa öylece görebileceğim. Oysa. Kulaklarımıza ne söylentiler gelmişti.

Konservasyon iyi yapılmamış. Çürüyüp bozulma (putrefaction) sonucu meydana gelen gazlarla tabut patlamış, nöbetçi er kokusundan bayılmış ve daha neler....

Bu dedikodulardan yıllarca bir doktor ve bir patolog olarak nasıl üzülmüşüm... Şimdi ise şu ıslak tahta tozu ve şimik maddelerin özel kokuları bana her işin yolunda yapılmış olduğunu kesin olarak haber veriyordu. Tahta tozu tabutun ayak yönüne doğru toplandı. Naaş kahverengi muşamba ile sarılı olarak görüldü. Yüzünü örten ıslak pamuk kitlesi kaldırılınca Ata'nın heykel gibi duran yüzü ile karşılaştım. Ata ve eseri, bir an birbirimize baktık sanki... Uzun sarı saçlarından ince bir tutam sol göz kapağının üstüne düşmüş. Ata sanki yıllarca önce Dolmabahçe Sarayı'ndaki hasta yatağında uyuyor... Ağzımdan hemen şu sözler döküldü:

- Bu konservasyonu Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin eski hocalarından Prof. Dr. Lütfi Aksu yapmıştı, kendisi de iki yıl önce öldü, nur içinde yatsın... Evet, ideal bir konservasyondu bu. Sayın hoca konservasyon eriğinden iki şişe doldurup ağızlarını lehimlemiş, üzerine yapıştırdığı etiketlerine eriğin kimyasal yapısını yazmayı bile unutmamış ve şişeleri Ata'nın koltuklarına yerleştirmişti. Başımı iki yana çevirdiğim zaman kimse nefes bile almıyor sandım. Aşağıda duran komite üyelerine:

- Yüzünü görmek ister misiniz? Dedim. Ansızın bir fısıltıyla karışan geri çekilir gibi bir hareket ve sonra yine derin sesizlik... Saygı duruşundaki subaylara varıncaya değin, herkesin bir bir katafalka çıktığını, hele Abdulhalik Renda'nın Ata'nın yüzü ile karşılaşır karşılaşmaz tabutun yanına yığıldığını hiç unutmam... O sırada Doç Dr. Cahit Özen elimi öpüyor ve coşkuyla şunları söylüyor:

"Hocam sağ olun; bana bu günü yaşattınız..." Komite üyelerine naaşın tahta tabuta hemen o gün konulmasının sakıncalarını ve bu işin Anıtkabir'e götürme töreni yapılacağı ertesi sabahın erken saatlerine bırakılmasının bilimsel zorunluğunu açıklıyorum. Numune Hastanesi'ne gönderdiğim Dr. Şeref Yazgan'a bir miktar fiksator hazırlatıp galvaniz tabut içine ekliyoruz. Kapak yeniden lehimleniyor, üzerine gül ağacından tabut kapağını da koydurtuyorum ve oradan ayrılıyoruz.

Ertesi gün 10 Kasım 1953 Salı, yataktan kalkmayacak haldeyim. Doç. Dr. Cahit Özen, Dr. Şeref Yazgan ve Salih Kebapçı bir gün önce verdiğim öneri üzerine çalışacaklar. Kendim işin başında olmayacağımdan, tedirginliğimi gören eşim bu ekibe katılmak için erkenden evden çıkıyor. Ne yazık ki ben yeniden 40'a yükselen ateş içinde töreni hiç olmazsa radyodan rahatça izleyecek durumda bile değilim. Naaş'ın toprağa verilmesine değin orlardan ayrılmayan eşim akşam eve döndüğünde, Ata'nın göz kapaklarını düzeltirken elinde kalmış olan kaşlardan iki teli getirdi...³⁷⁰

9 Kasım 1953 günü tabutun açılışı sırasında orada görevli bulunanlardan birisi de o tarihlerde Askeri Okullar Müfettişi olan Tarih Öğretmeni Tuğgeneral Nazmi Çağan (1894-1971)'dir. Nazmi Çağan o anı şu şekilde anlatmıştır:

"Sanat Enstitüsü öğrencileri, sessiz ve hürmetkâr, tabutun kapağını açmaya çalışıyorlar. Çekiç sesleri, tornavida sesleri işitiyorum. Kapak açıldı. İçindeki talaşlar tahta sandukalara dolduruluyor. Bu bir müddet devam etti. Kurşun muhafaza tamamen göründü. Salon-

370 - K. Mutlu, "Atatürk'ün Anıt-Kabre Naklinden Bir Hatıra", **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı: 329 (Nisan 1995), s. 65 (Anıların ilk baskısı için bakınız: **Tıp Tarihi Dergisi**, 14 Mart 1964).

daki mermer lahide paralel iki masa konmuş. Bunlardan birine yeni yapılan tabut kondu. Atanın aziz naşı kurşun muhafazadan ihtiramla alındı. Boş kalan diğer masanın üzerine arka üstü yatırıldı. İlaçlı muşambası siyahça bir bezle sıkı sıkıya sarılmıştı. Kollar yanda... Bacaklar ve ayaklar birbirine yapışık, kaskatı.. Karın kısmı boş. Kefenin boşluğa gelen tarafı oraya doğru eğilmiş. Huşu içindeyiz. Koca salonda çıt yok. Dışarıdan içeriye kimse alınmıyor. Pamuklarla örtülü yüzü açılıyor. Heyecan içinde titremekteyim. Yüz küçülmüş. Mat bakır renginde. Altın saçları rengini pek az kaybetmiş. Sakalı hafif uzamış. Gözlerine doğru inen geniş alnı. Gözler kapalı, sol göz hafif aralık, incelmış keskin burnu.. Yapışık ince dudakları, tek yaratılmış heybetli insan derin ve son uykusunda...

Gözlerim bu büyük başa dikilmiş bakıyorum. Bu uyuyan başta da heyecan veren, kendisini saydırtan bir heybet var... O muhteşem baş yine pamuklarla örtüldü, hususi hazırlanmış bir beyaz kefen başından geçirildi ve iyice sarıldı. Salonda bulunanlardan bir grup iki tarafından ellerimizin üstünde bir ağızdan söylenen besmele ile masanın üzerinden aldık. Yeni tabuta koyduk. Tabutun kapağı kapandı. Ondan sonra içinde on beş yıldan beri yattığı büyük tabutun içine tekrar kondu ve üstü bayrağımız ile örtüldü. Saat 7.30'da dört general ihtiram nöbetine tekrar başladık."³⁷¹

9 Kasım günü yapılan bu işlem bir resmi tebliğ ile kamuoyuna da açıklandı:

"1. Bugün 9. 11. 1953 Pazartesi günü saat 10'da, aziz Atatürk'ün 4. 11. 1953 Çarşamba günü Etnoğrafya Müzesi'ndeki katafalk üzerine alınmış bulunan gül ağacından mamül tabutu, Tıp Fakültesi Histoloji Profesörü Dr. Kamile Şevki Mutlu ve asistanları yardımı ile

371 - (E) General N. Çağan, "Muvakkat Kabirde Aziz Atatürk'ün Nöbetini Bekledim", *Milliyet*, 10. 11. 1954. B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 96-97.

huzurumuzda açtırılmış ve bu tabutun içinde kurşundan mamûl başka bir tabut bulunduğu görülmüştür.

2. Kurşundan mamûl olan ikinci tabut ve bunun içindeki kauçuk örtü, yine huzurumuzda açtırılmış ve içinde Aziz Atatürk'ün kefene sarılı tabutu, tahnit edilmiş naşı hiç bozulmamış bir şekilde görüldükten sonra, bu kurşun tabuttan çıkarılarak ebedi istirahatgahına tevdi edilmek üzere yeniden yaptırılmış olan ceviz ağacından mamûl tabuta alınmıştır.”³⁷²

10 KASIM 1953 SALI SABAHİ: DOÇ. DR. CAHİT ÖZEN ANLATIYOR

10 Kasım 1953 Salı günü sabah, “benim nâçiz vücudum elbette ki bir gün toprak olacaktır” diyen ve mutad dini törenle, toprağa verilecek olan Ata'nın cesedi ceviz ağacından yapılan bir tahta tabuta nakledilirken bir gün önce yapılan geçici tahnit işleminin bozulması gerçekleştirilecekti. Fakat o gün yüksek bir ateşle yatağa düşen Prof. Dr. Kâmile Mutlu gelmediğinden bütün bu işlemler Doç. Dr. Cahit Özen'in nezaretinde yapılmıştır.

Sonradan İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Kürsüsü Başkanı olan Prof. Dr. Cahit Özen'in bu tarihi olaya değinen ve Prof. Dr. B. N. Şehsuvaroğlu'nun arşivlerinde bulunan yazılı anıları şöyledir:

372 - Akşam, 10. 11. 1953.

"Anıtkabir inşaatının tamamlandığı 1953 yılı Kasım ayının 10. günü Atatürk'ün naaşı'nın geçici olarak bulunduğu Etnografya Müzesi'nden alınarak resmi bir merasimle Anıtkabir'e nakledileceği ilan edilmişti. Resmi merasim ile meşgul olmak üzere kurulan bir komite tarafından, nakilden bir gün önce, tahnit edilmiş halde bulunan Atatürk'ün naaşı'nın muayenesi için Prof. Dr. Kâmile Mutlu'ya görev verilmiş. Prof. Dr. Kamile Mutlu da muayene sırasında benim de kendisine yardım etmek üzere bulunmamı istemiş. Bu durumu bana Ankara Vilayet Makamı'ndan bildirdiler. 9 Kasım sabahı Etnografya Müzesi'ne görevli olarak gittiğimde emniyet memurları, sivil ve asker görevliler ve Atatürk'ün naaşı'nın nakli için meşgul olmak üzere kurulan ve zamanın Başbakanı Adnan Menderes, bakanlardan bazıları, Ankara Valisi Kemal Aygün ve Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan ibaret komite üyeleri de o anda hazır bulunuyorlardı. Biraz sonra Prof. Dr. Kâmile Mutlu eşi Dr. Nusret Mutlu ile geldiler. Yanında asistanı Dr. Şeref Yazgan ve Numune Hastanesi otopsi teknisyeni Salih Kebapçı da vardı. Ankara Sanat Okulu'ndan öğretmenler ve ustalar da gelmişlerdi. Sayın hocam Prof. Dr. Kâmile Mutlu rahatsız görünüyordu, kendisini karşıladım ve bu görevde beni de hatırlamış olduğu için teşekkür ettim.

Doç. Dr. Cahit Özen

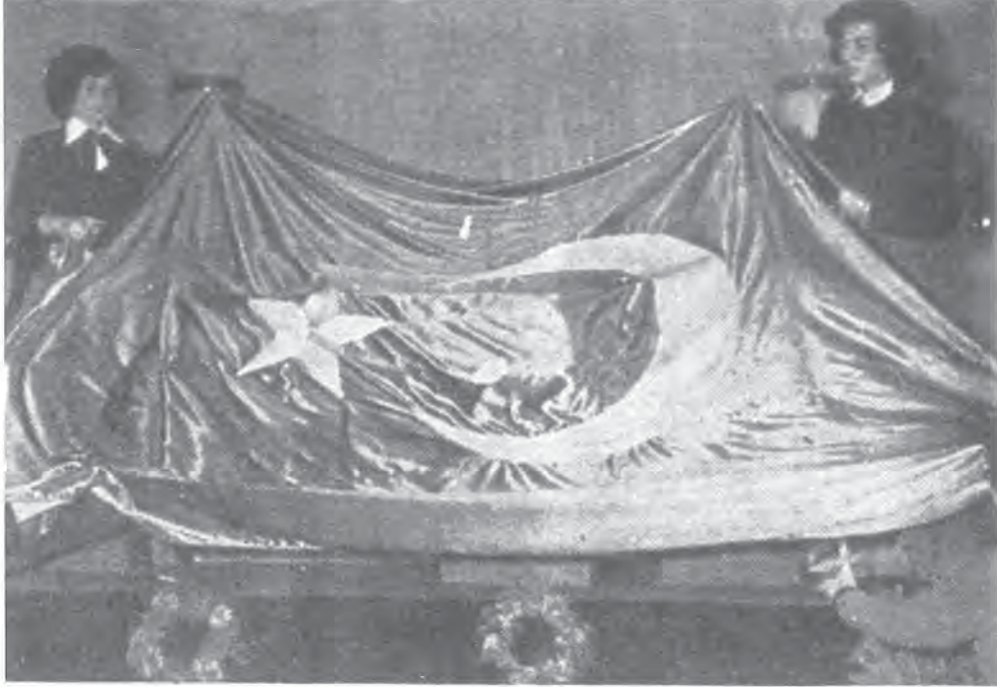

Etnografya Müzesi holünde mermer bir set üzerine konulmuş bulunan ve gül ağacından yapıldığı söylenen Atatürk'ün tabutu Prof. Dr. Kâmile Mutlu'nun verdiği direktif üzerine vidaları sökülerek açıldı. Tahta tabut içinde madeni bir sanduka bulunuyordu. Sanduka, içinde gaz birikmiş olması olasılığı düşünülerek, önce bir burgu ile delindi. Gaz ve koku çıkmadığı anlaşılınca sanduka kısmen açıldı. İçi muhafaza solüsyonu ile ıslatılmış tahta talaşı ile dolu idi. Tahta talaşı sandukanın alt kısmına doğru toplanırken talaş içinde ağzı kapalı ve içi sıvı ile dolu bir şişe çıktı, şişe üzerinde cesedi muhafaza için kullanılan solüsyondan numune bulunduğu ve terkibi yazılmıştı. Hatırimda kaldığına göre muhafaza solüsyonu formalin, karbolik asit, gliserin ve tuzdan ibaret olup belirli oranlarda su ile karıştırılarak hazırlanmıştı. Önce tahta talaş içinde cesedin sarılı bulunduğu muşamba ve sonra beyaz kefen içinde, parafinli sargılarla sarılmış bulunan. Atatürk'ün yüzü göğsüne kadar açıldı. Derisi hafif kahverengi bir hal almıştı. Fakat yüzü gayet iyi ve bütün hatları ile bozulmadan duruyordu. Prof. Dr. Kâmile Mutlu:

- Tahnit çok iyi yapılmış, ceset bu şekilde bozulmadan yüzyıllarca kalabilirdi, keşke bu tahnit bozulmasaydı, dedi.

Merasim yapılacağı 10 Kasım günü sabahı tahnit tamamen açıldıktan sonra cesedin tekrar kefenlenerek başka bir tabut içine konulacağı bildirildi. Madeni sanduka tekrar lehimlenerek kapatıldı. Prof. Dr. Kâmile Mutlu hastalığı dolayısı ile ertesi günü gelemezse yapılacak işleri bana anlattı.

10 Kasım Salı günü sabah Etnografya Müzesi'ne geldiğimde merasim komitesi üyeleri, emniyet mensupları ve tabut açacak ustalar ve kefenleme işini yapacak otopsi teknisyen-

ni orada bulunuyorlardı. Prof. Dr. Kâmile Mutlu hastalığı devam ettiği ve hatta arttığı için gelemeyeceğini eşi ile haber göndermişti. Benim direktifimle tahta tabut ve madeni sanduka tekrar açıldı. Atatürk'ün naaşı dışarıya alındı. Tahnit Gülhane Askeri Tıp Akademisi Profesörlerinden Patalog Dr. Lütfi Aksu tarafından yapılmıştır. Tahnit için ceset yarılıp açılmadan vücut boşlukları içinde muhafaza solüsyonunun şırınga edildiği anlaşılıyordu. Tahnit açıldıktan sonra ceset tekrar kefenlenirken yanıma bir polis komiseri yaklaştı; avucu içinde sakladığı bir kağıdı bana göstererek:

- Bu kağıdı Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanım gönderdi, kefenin içine, Atatürk'ün göğsü üzerine konulmasını istedi, dedi. Kağıdı elime almadım, ancak baktığımda eski harflerle yazılmış olduğunu gördüm:

- Böyle bir kağıdı Atatürk kabul etmezdi, bize kızar, darılır, dedim. Polis komiseri zaten pek çekingen bir halde gösterdiği kağıdı kendi cebine koydu ve yanımdan uzaklaştı. Orada bulunanlar polis komiseri ile konuşmamızı ve bir kağıt verilmek istediğini gördüler, soranlar oldu, olayı anlatım. Tekfin işleri tamamlanıp naaş yeni bir tahta tabut içerisine yerleştirildikten sonra tekrar gül ağacından yapılmış ve geniş hacimli olan tabut içine konuldu. Görevliler tabutun üzerine atlas bir Türk Bayrağı örttüler. Hazırlanan bir tutanağı komite ve ben imza ettik." ³⁷³

373 - B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 48-51. Tabutun açıldığı haberi bir gün sonra basında da yer aldı. Mesela Ulus Gazetesi muhabiri Altan Öymen'in haberi için bakınız: "Aziz Atamız Bugün Anıt-Kabre Naklediliyor," **Ulus**, 10. 11. 1953. Ayrıca, "Atatürk'ün Naşı Bugün Anıt-Kabire Tevdi Ediliyor," **Yeni Sabah**, 10. 11. 1953.

ANITKABİR VE MEZAR ODASINDA SON HAZIRLIKLAR

Bu arada, Anıtkabir’de tören ve defin için hazırlıklar son güne kadar devam etti. Bölük Komutanı Halit Yener’in anlatımıyla, “10 Kasım 1953 günü saat 09.15’de kortej Muvakkat Kabir Etnoğrafya’dan hareket ettikten bir saat sonraya kadar, Anıtkabir’in giriş kapısının solunda solundaki heykeller tamamlandığından, talebe kıyafetlisinin mermer yerine alçıdan heykelinin rötuşu devam ediyor; Mozoleli (Şeref Salonu) Lahit salonu ve merdivenlerin ameleler tarafından yıkanıp temizlenmesinin ikmaline çalışılıyordu.

Bir gece evvel, 105 yerden gelen anavatan toprakları birbirine karıştırılmış, yalnız Yugoslavya’dan gelen toprak konulmamıştı.

Ata’nın mezarını havi hücre, mozayiklerle süslenmiş, tepeden hemen lahdin altına konulan gizli bir lamba, hücreyi sarı ve loş ışığı ile aydınlatığından sarı mozayiklerin parıltısı göze daha çok çarpıyordu. Mezar, sekiz köşeli dış görünüşünün içinde doğu-güney istikametinde iki metreye yakın bir mustatıl ebadında mermerden ibaret; yine iki metre kadar derinliğinde bir çukurdu.

Gömülmeden bir gece evvel zemini mermer olan mezara elenmiş Ankara toprağı konmuştu. Anavatan toprakları ve toprak kapları, bronz giriş kapısının karşısındaki mezarın gerisinde bulunan bölgeye konuldu. Bu toprak kümesinin sağına ve soluna ayrıca iki küme halinde Ankara toprağı yığıldı. Bu topraklar Kızılyokuş’tan getirilmişti. Kızılyokuş, Atatürk’ün Ankara’ya ilk geldiğinde ayak bastığı yerd (bugünkü Keklik Pınarı semti).

Gecedan Emniyet Teşkilatı mensupları, çalışacak amelelerin künyelerini aldılar; mezara konulan toprak da herhangi bir sabotaj ihtimaline binaen tekrar araştırıldı...³⁷⁴

374 - Bu anıların kaynağı hakkında aşağıda bilgi verilmiştir. Yugoslavya’dan Kral Aleksandr’ın mezarından alınan toprak gönderilmişti. Ata’nın naşı vatan toprağına defnedildiği için bu toprak mezara konmamıştı. Bu konu da aşağıda değerlendirilecektir.

SARI PAŞA'YA SON TÖREN: ANITKABİR'E NAKİL

09.05'te saygı duruşu ile başlayan Anıtkabir'e nakil törenine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü, TBMM. Başkanı Şükrü Saraçoğlu ve Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi başta olmak üzere; bütün mülki ve askeri erkan ile kalabalık bir halk topluluğu katıldı. Tören Komutanı Tümgeneral Mithat Akçakoca idi. Atatürk'ün İstiklal Madalyası, Tuğamiral Şerafettin Karapınar tarafından taşınıyordu. Top arabasına konulan Harbiyeli Mustafa Kemal'in naşını 1953 mezunu Harbiyeliler çekiyorlardı. Arabanın önünde 90, arkasında 46 Harbiyeli vardı.³⁷⁵ Harp Okulu Alay Sancağı ve flaması bandonun arkasında yürüyen Harp Okulu Alayı'nın önünde gidiyordu. Kortej, Opera, Ulus, TBMM, Gar, Tandoğan Meydanı güzergahını takiben Anıtkabir'e ulaştı. Kortejin uzunluğu 1,5 kilometreyi buluyordu. Bir ucu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ulaştığı sırada, öteki ucu Opera Meydanı'ndaydı. Aslanlı Yol'un başında top arabasından alınan Tabut, askerlerin omzunda 262 metre uzunluğundaki Aslanlı Yolu geçerek Mozole önünde hazırlanan katafalka³⁷⁶ getirildi. Saatler, 12.42'yi gösteriyordu. Saat 12.55'te Cumhurbaşkanı katafalkın arkasında hazırlanmış olan mikrofonların başına geldi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar çok duygulu bir konuşma yaptı. Konuşmasına;

"Büyük Türk Milleti,

Atatürk, tam 15 yıl önce bugün, hayata gözlerini kapamıştı.

O gün, bütün Türk milleti gözyaşı dökmüş, insaniyet âlemi elemimize iştirak etmişti. Çünkü, Türk milleti büyük bir evladını, beşeriyet, insanlık idealine hadim en kuvvetli bir rüknünü kaybetmişti.

Şimdi, şu anda, maneviyatını ruhlarımızda mukaddes bir varlık halinde yaşattığımız Kemal Atatürk'ün 'fani vücudunu' ebedi medfenine, 'Anıt-Kabir' adını verdiğimiz buraya, tevdi etme için toplanmış bulunuyoruz" diyerek başlayan Milli Mücadele'nin Galip Hocası, Onun üstün vasıflarını anlattıktan sonra sözlerini Atatürk'e hitap ederek şu şekilde tamamladı:

"Atatürk!

375 - **Ulus**, 11, 11. 1953. Bu top arabası şu anda Anıtkabir'de sergilenmektedir.

376 - İşçilik ve malzeme masrafı 1.780 Lira tutan Katafalk, Ulus Marangoz Faprikası'nda Hasan Ünal tarafından yapılmıştır. Faturası için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/3/2713. Katafalk Örtüsü için de 150 Lira ödenmiştir. Faturası için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/1/2711.

Sen bizdendin. Seni halife yapmak, padişah yapmak isteyenler oldu, iltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin. Hayat ve şahsiyetini milletinin hizmetine vakfettin. Türk'ün gıpta ettiği, taziz ettiği, övdüğü ve övündüğü vasıflara maliktin, bütün bu meziyetlerinle Türk'ün ta kendisiydin.

Şimdi seni, kurtardığın vatanın her köşesinden gönderilen mukaddes topraklara veriyoruz.

Bil ki: Hakiki yerin, daima inandığın ve bağlandığın Türk Milletinin, minnet dolu sinesidir.

*Nur içinde yat!*³⁷⁷

VE VATAN TOPRAĞI İLE KUCAKLAŞMA

Cumhurbaşkanı'nın konuşması bitince, sadece protokole mensup zevat Mozole'den içeri girerek sağ taraftaki merdivenlerden aşağı kata indiler ve galerili koridoru takiben sola dönerek Mezar Odası'na geldiler, mezarın etrafına dizildiler. Tabutun getirilmesini beklemeye başladılar. Komutanları Üsteğmen Cemal Tezgörücü (sonradan Tuğgeneral rütbesine kadar yükselmiştir)'nün komutasında, Muhafız Alayı'ndan 12 Mehmetçik Ata'nın tabutunu omuzlarına alarak Mozole'ye girdiler.³⁷⁸ Devlet erkânının tersi istikamete, sola döndüler, alt katta yer alan mezar odasına inmek için sık dönüşlü merdiven başına geldiler. Daha önce çam ağaçlarından merdivene yapılmış bulunan kızakların³⁷⁹ üzerine tabutu özenle koydular. İpler kullanılarak Tabut alt kat galerili koridora indirildi. Burada tekrar omuzlara alınan tabutla birlikte koridor geçilerek sağa dönüldü, biraz daha ilerlenerek Mezar Odası'na gelindi. Tabut kapıdan içeri sokulup, odanın sağ iç kenarına doğu-batı istikametinde yere konuldu. Gülağacından yapılmış bulunan dış tabutun üzerinde örtülü bulunan atlas bayrak görevli subay ve erler tarafından özenle toplandı. Etnoğrafya'da çıkarıldıktan sonra tamir edilerek yenilenmiş bulunan Gül ağacı tabut'un vidaları sökülerek kapağı açıldı. Bu büyük tabutun içinde esas naşın bulunduğu ceviz ağacından yapılmış koyu renkli, bayrağa sarılı tabut görüldü. Bu tabutun üzerindeki bayrak da özenle toplandı. Tabut alınarak,

377 - Konuşmanın tamamı için bakınız: **Zafer**, 11. 11. 1953

378 - Tabutu Etnoğrafya'da top arabasına kadar taşıyan askerlerin komutanı da o dönemde Üsteğmen rütbesinde olan (sonradan Tümgeneral) ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda görev yapan Remzi Güven idi. Onun Sabah Gazetesi'nden Göksel Çağlav'a 49 yıl sonra 2002'de anlattıklarına göre bu işlemin iki buçuk ay provasını yapmışlardı.

379 - Malzeme ve işçilik ücreti olarak 1,726 Lira ödenen bu kızaklar, Model Mobilye Evi tarafından yapılmıştır. Faturası için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 56/2/2712.

daha önce vatan toprakları ile hazırlanmış bulunan mezara baş kısmı Kibleye gelecek şekilde indirildi. Saatler 13.30'u gösteriyordu. Gömme işi ile meşgul olan Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcisi mezara girerek tabutun kapağını açtı. Kefenin boğulu olan baş tarafı çözüldü. Kefen aralandı. Görevli şahıs dışarı çıktı. Sıra toprak atılmasına gelmişti. Portatif küreğin gelmesi için biraz beklendi. Önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sekiz köşeli dış mezarın hemen 60 cm. kadar altındaki sedde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nurullah Tolon ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Fikret Belbez'in yardımlarıyla inerek, bir kürek anavatan toprağını, yukarıdan bakıldığında tabutun sol baş tarafına bıraktı. Sonra sırasıyla Meclis Başkanı Refik Koraltan, İkinci Cumhurbaşkanı, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı İsmet İnönü ve Başbakan Adnan Menderes toprak attılar. Üzüntüden yüzünün rengi solmuş olan İsmet Paşa, sedde indirilirken yardım istememesine rağmen, oradakiler tarafından tutulmuş ve tabutun üzerine bir kürek toprak bırakmıştır. Bu arada Prof. Fuat Köprülü, toprağı attıktan sonra fenalık geçirmiş, Eski Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ise toprağı güçlükle atmıştır.

Toprak atan zevat dışarı çıkıyordu. Adeta kader arkadaşını orada bırakmak istemediği için dışarıya çıkmayan İsmet Paşa'yı, Protokol Müdürü ikaz etti. Bu arada dışarı çıkanlar, bir tabure üzerine konulmuş bulunan "Defin Zabtı"nı imzalıyorlardı.

Yürümekte zorluk çeken Atatürk'ün Kız kardeşi Makbule Hanım, Milli Eğitim Bakanı Rifki Salim Burçak'ın yardımıyla geldi. Ağlayarak, ağabeyinin mezarına toprak attı ve su serpti. O sıra görevli olarak bulunan öğrenci temsilcisi Yekta Güngör Özden koluna girerek çıkmasına yardımcı oldu.³⁸⁰ Bu arada, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın eşlerinin gönderdiği sure yazılı bir kağıt Daire Müdürü Memduh Bey tarafından toprağa karıştırıldı. Ayrıca, Mozole'nin girişinde sağ ve solda yer alan Onuncu Yıl Nutku ve Gençliğe Hitabe'nin yazı şablonlarını da hazırlamış bulunan Prof. Dr. Emin Barın'ın ceylan derisi üzerine hat sanatının incelikleriyle yazdığı Atatürk'ün ölüm raporu bir gümüş muhafaza içinde mezara konuldu.³⁸¹

380 - Y. G. Özden, a. g. m. S, 23.

381 - Başka hiçbir kaynaktan rastlanmayan bu olay, 30. 01. 2003 tarihinde Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı

Protokole mensup zevat odanın dışında beklerken; Anıtkabir Bölük Komutanı Piyade Yüzbaşı Halit Yener, Üsteğmen Cemal Tezgörücü, Üsteğmen Mustafa Eser, Mühendis Osman Bey, 12 er ve iki işçi içeride mezar başında kalmış ve mezarı kapatma işini yapmışlardır. Mezar kısmını örtecek, küçük bir arabanın üzerinde kenarda bekletilen beton levhalar hazırlandı. Mühendis Osman'ın nezaretinde daha önceden mezarın üzerine kurulmuş bulunan iskele vasıtasıyla vinç kullanılarak bu beton kapaklarla mezarın üstü örtülmeye başlandı. Bu levhalar ile tabutun arasındaki mesafe 120 cm. kadardı. Son levha tam uymadığından biraz yontularak yerleştirildi ve mezarın üzeri tamamıyla kapatıldı. Beton levhaların üzerine tekrar toprak atıldı. Bu iş bittikten sonra, mevcut çelenkler toprağın üzerine serpiştirildi. Kapı kilitlenerek anahtar Cumhurbaşkanlığı'na gönderildi.³⁸²

Atatürk'ün naşının defnedildiğine dair resmi tutanak şu şekildedir:

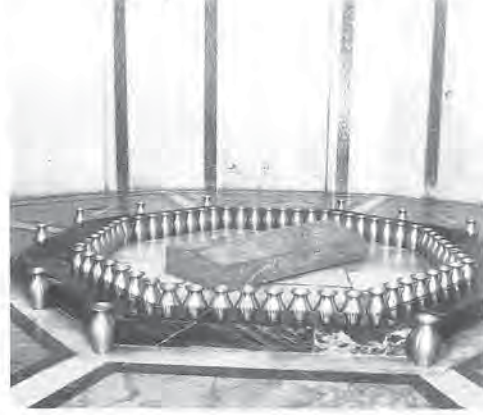
"Büyük Atatürk'ün naşının 10/11/1953 Salı günü Etnoğrafya Müzesi'ndeki muvakat kabirden alınarak 10. 11. 1953 Salı günü saat 13. 30'da ebedi istirahatgahı olan Anıtkabir'deki medfenine getirilmiş olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Eski Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nurullah Tolon, Eski Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş, Ankara Valisi Kemal Aygün, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'nun huzurlarıyla konulduğunu gösteren işbu tutanak müştereken tanzim ve imza edilmiştir. (İmzalar)"³⁸³

Müzesi'ni gezen meşhur hat sanatçımız ve ressamımız, aynı zamanda Emin Barın Hocanın öğrencisi olan Sayın Ethem Çalışkan tarafından şahsımıza anlatılmıştır (A. G.).

382 - Mezar Odası'ndaki bu defin işlemlerinin ayrıntılı anlatımı; o dönemde Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'na bağlı olarak görev yapan Anıtkabir Bölük Komutanı Piyade Yüzbaşı Halit Yener'in anılarına dayanmaktadır. "Atatürkümüzün Anıtkabir'e Gömülüşüne Ait Müşahadeler" başlığı ile kaleme alınan bu anılar, A.4 ebadında beyaz kağıda tek ara daktilo ile yazılmıştır ve toplam iki sayfadır. Belgede tarih olmamasına rağmen anlatımdan Halit Yener'in anıları sıcağı sıcağına kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Anılar kaleme alınırken, defin işleminde görevli üç arkadaşı Halit Yener'e yardım etmişler ve onlar da belgeyi imzalamışlardır. Bu durum belgenin sonunda kayıt altına alınmıştır: "Bu yazının kaleme alınmasında yardımlarını esirgemeyen aşağıda isimleri yazılı arkadaşlarıma teşekkürler erdim. Üsteğmen Mustafa Eser, Üsteğmen Cemal Tezgörücü, Başçavuş Rıza Niğdelioğlu." İki sayfalık bu belge, 1954-1960 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'nda görev yapmış olan (E) Kurmay Albay Kadir Atamert'in eşi ve Atatürk döneminde Onun Muhafız Komutanlığı (Koruma Müdürü) görevinde bulunmuş olan Daniş Karabelen Paşa'nın kızı Sayın Özcan Atamert tarafından muhafaza edilmiş ve bir sureti Anıtkabir Komutanlığı'nda görev yaptığımız sırada, 9. 11. 2003 tarihinde şahsımıza verilmiştir. Belge, tarafımızdan Anıtkabir Belgeliği'ne de konulmuştur.

383 - 11 Kasım 1953 günlü bütün gazetelerde yer alan bu tutanağın metni için mesela bakınız: **Zafer Gazetesi**,

Defin Tutanağı imzalandıktan sonra yukarı Şeref Holü'ne çıkan devlet erkânı, Mermer Lahit önünde topluca saygı duruşunda bulundular. Onları, tören kortejinde yer alan kordiplomatik, milletvekilleri ve diğer kuruluş temsilcileri izlediler ve Mozole'ye girerek saygı duruşunda bulundular. Saat 14.30'dan itibaren Anıtkabir halkın ziyaretine açıldı. 10 Kasım 1953 günü gece yarısına kadar ziyarete açık bulundurulan Anıtkabir'i tahminen 70 bin kişi gezdi.³⁸⁴

DOÇ. DR. CAHİT ÖZEN TÖREN VE DEFIN

İŞLEMİNİ ANLATIYOR

"Tabut oniki yüksek rütbeli subay tarafından alınarak Etnografya Müzesi önünde bekleyen top arabasına yerleştirildi. Belirli saatte Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, sivil ve asker protokole dahil zevat, yabancı elçiler ve davetlilerle büyük bir halk kalabalığının katıldığı kortej Anıtkabir'e doğru hareket etti. Ben, Dr. Nusret Mutlu ve Dr. Şeref Yazgan resmi bir otomobil ile başka bir yoldan Anıtkabir'e gittik. Bir süre sonra Kortej Anıtkabir'e geldi. Anıtkabir avlusunda hazırlanan bir katafalk önünde Cumhurbaşkanı bir konuşma yaptı. Anıtkabir'de mezar, lahit taşının bulunduğu yerin altındaki bir odada hazırlanmıştı. Mezar kenarında illerden gelen toprak bulunuyordu. Gül ağacından yapılmış tabut ve madeni sanduka müzeye konulmak üzere alındı. Naaş'ın bulunduğu tabut bir vinç ile mezara indirildi, üst kapağı aralandı. Mezar odasına inen Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar ve eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü mezara birer kürek toprak attılar. Mezarın beton kapakları kapanıncaya kadar ben de orada bulundum."³⁸⁵

Töreni milyonlarca insan radyodan yapılan naklen yayından dinledi. Ankara Radyosu,

11. 11. 1953.

384 - Niyazi Kotay, "Atatürk Ebedi İstirahatgahında", *Yeni İstanbul*, 11. 11. 1953.

385 - Mezar Odası'ndaki defin işlemlerinin bir diğer şahidi de 9 ve 10 Kasım günleri tahnit işleminin çözülmesi işlemini yapan Doç. Dr. Cahit Özen'dir. Onun kısa anıları için bakınız: B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 51.

Atatürk'ümüzün Anıt Kabire Gömülüşüne ait
Müşahadeler:

On Kasım 1953 günü saat 0915 de Kortej Muvakkat kabir-
den hareket ettikten bir saat sonraya kadar Anıt kabirinin giriş kapı-
sının solundaki heykeller tamamlanmadığından, ~~çalışan~~ kıyafetlisinin mermer
yerine alçadan heykelinin rotuşu devam ediyor; Mozeleli Lahid salonu ve
merdivenlerin ameleler tarafından yıkayıp temizlenmesinin ikmalinde çalı-
şılıyordu.

Bir gece evvel, 105 ? yerdin gelen ana va-
tan toprakları birbirine karıştırılmış, yalnız Yugoslavyadan gelen toprak
konulmuştu.

Atanın mezarını havi höcre, mozayiklerle süslenmiş, te-
peden hemen Lahid altına konulan gishi bir lamba, h creyi sarı ve loş
ışığı ile aydınlatıldığından sarı mozayiklerin parıldayışı göze daha çok
çarpıyordu. Mezar; sekiz köşeli dış görünüşünün içinde, ~~buğaya~~ ~~gidiş~~ istikamet
tinde iki metreye yakın bir mustatıl sbadında mermerden ibaret; gine iki
metre kadar derinliğinde bir çukurdu.

Gömülmeden bir gece evvel zemini mermer olan mezara
elenmiş Ankara toprağı konmuştu. Saa gece bu toprak bir metreye çalırıldı.
Ana vatan toprakları ve toprak k. pları; bronz giriş kapısının karşısındaki
mezarın gerisinde bulunan bölgeye konuldu. Bu toprak kümesinin sağına ve
soluna ayrıca iki küme halinde Ankara toprağı yağıldı. Bu topraklar Kızıllı-
yoluştan getirilmişti.

Geceden Emniyet teşkilatı mensubları, çalışacak amele-
lerin künyelerini aldılar; mezara konulan toprakta herhangi bir sabotaj
ihtimaline binaen tekrar araştırıldı.

O gün... Reisi cumhur Celal Bayar rın nutrudan sonra,
Kumandanları Utgn. Cemal Tezgörücü'nün idaresinde, Muhafız Alayından 12
er, Atanın tabutunu omuzlarına alarak Lahid salonunun hemen antresinden
solu dönülüp, sol iç taraftaki alt kat merdivenli ve sık döngülü k. p. sını-
dan; daha evvel çan ağacından yapılmış kızaklar vasıtasıyla, ipler kullanı-
larak Tabut alt kata indirildi.

Reisi Cumhur C. Bayar, Meclis Reisi R. Koraltan, Başvekil
... Menderes, Eski Reisi cumhur İ. İnönü, Maarif vekili Haric Vekiller, Gn. Kur
Bşk. Orsn. A. Yacut, Abdülhalik Renda, Kemal Ged. leç, Protokol Müdürü Kazım
Kemahli, Başvekalet Müsteşarı Salih Korur, Katibi Umumi Murullah Tolun,
Riyaseti cumhur Özel Kalem Müdürü Fikret Belbez, Daire Müdürü İsmet, U-
dan müteakik hayet Tabutun indiği kapının mutemazirinde bulunan sağda-
ki kapıdan girip merdivenlerden inerek, koridoru takiben atanın mezarını
havi höcreye girdiler ve mezar etrafında çisildiler. Tabut, kapıdan içeri
solulup, höcrenin sağ iç kenarında ~~buğaya~~ ~~gidiş~~ istikametinde yere kondu.

Mezar höcresinin çapı tahminen altı metre kadar oldu-
ğundan, yukarıda belirtilen zev. ttan gayri 12 er, Utgn. Halit Yener, Utgn.
C. Tezgörücü, Anıt Kabir Hbb. Sb. Utgn. Mustafa Eser, İnz. Sb. Kasım Çizer, Evki
adlı bir piy. de Bab. sz, Reisi Cumhur Yaverleri, İurettin Alpkartal, Kenan
Yazgan, Kemal Eker, Fikret V. sb. sb., Gn. Kur. Bşk. Xaveri Ragıp ~~çerden~~
Radyo neşriyatı yapan Suat Taşer, ve birde lacivert elbiseli Gömme işiyi
meşgul olan şahıs, Mühendis Osman dan gayri Gömme emeliyesini kimse gör-
memiştir. Hiç bir gazeteci ve fot. grafçı içeri alınmamıştır.

Dağ tabutun üzerindeki Atlas bayrakçıklar ve subayı
tarafından toplandı. Önbeş sene Etnografya müzesine iki buçuk metre
kadar derinlikte, bir atık üzerinde havasız kalan gül ağacından ma-
mul tabutun bir çok yerleri çatlanmış, kurtların yemesine maruz kalmış
kulpları zayıflamış ve yosunlaşmış olan tabut tamir görüldüğünden yenileş-
miş vaziyette bulunuyordu. Bu tabutun vidaları çıkarılarak kapı açıldı

Büyük tabutun içinde Türk bayrağını sarılı küçük ceviz bir tabut daha vardı. O, sabah Stenoğrafya müzesinde heyet hazırlanırken büyük tabut yeniden açılarak lastik kefenle kurgun muhafaza içinde hazır tağları üzerinde yatın "tanın nişi, çıkarılarak patiska kefene sarılarak bu koyu renkteki ceviz tabuta yerleştirilmişti. Bu tabutun üzerindeki bayrak alınarak, tabut ancak 25-30 kilo gelebildiğinden kolaylıkla mezara toprak üzerine indirildi.

Lacivert elbiseli genç şahıs mezara girerek, Tabutun kapağını açtı. Kefeni giydirilmekle küçük vücudu daha ziyade belli olan kefenin baş tarafından boğulu olan kısmı geçirdi. Kefeni araladı. Lastik kefenin bir kısmıyla, vücud ile lastik kefen arasında bulunan pamuklar görüldü. Kefeni biraz daha araladı yüzünü yokluyormuş gibi yaptığı anda, atanın manyeliymiş esmer burnu görünür gibi oldu. Belki yüzü tamamıyla açılacaktı. Fakat, C. Bayar'ın "oğum" hitabıyla birlikte, kefenin baş tarafı örtüldü. Tabut kapağını kapadı, yukarı çıktı.

Sıra toprak atılması gelmişti. O anda orada bulunmayan portatif kireğin gelmesi için biraz beklenildi. Önce Reisi Cumhur, sekiz köşeli diğ mezaran hemen 60 Cm. kadar altındaki sedde N. Tolun ve F. Belbez'in yardımlarıyla inerek, bir kirek ana vatan toprağını, tabutun yukarıdan bakıldığına göresol baş tarafına bırakıldı. Sonra R. Koraltın attı. A. Menderesten evvel i. İnönü, yüzünün kuru kaşması, sedde indirilirken tutulmasını isteniyormuş gibi hareketler yapmasını rağmen, tutulmasıydı düşmesi pek mümkündü. Hiçkin, bir küçük toprağın baş tarafı değil de Tabutun üzerine düktüğü için sessizlik tabutun gelen gürültüyle bir an için yarıldı. Fust Köprülü, toprağı bırakıldıktan sonra fenalık geçirdi. Abdülhalik Renda'nın toprak atmasında zor oldu.

Toprak atan zevat dışarı çıkıyordu. İnönü çıkmadı. Protokol Müdürünün ikazıyla dışarı çıkınca bende bir kirek toprağı serperzek bu şerefli işi yaptım.

Gözüme zaptını, diğ tarafa kapağın önüne bir tabure üzerine konulan zaptı N. Zambak, K. Yğün, K. Cadoleç, A. Renda, A. Menderes inzaladılar.

Fustatil mezar kısmını örtcek küçük arabının üzerinde iki Betonlevhalar hazırlanırken, Mezar başında, Ben, C. Tezgörücü, İ. Er, Mühendis Osman, Bnb. Şevki, iki anele kalmıştı.

Kinin sorduğunu hatırlanmadığı "Tabutun kapağını açmak lazımı?" hitabına kimse cevap çıkmayınca veya cevap verecek selahiyetli kimse kalmadığından muzun bür sükut oldu. Ben açmak lazım derken C. Tezgörücünün mezara inmesini söyledim. İndi, tabut kapağını açtı, etraftan konuşmalar oldu ve kapak bir karış kadar açık bırakıldı.

Mühendis Osmanın riyasetinde aneleler daha evvelden mezaran üzerine kurulmuş olan skele vasıtasıyla mas vinci kullanılarak beton kapaklar mezaran üzerine örtmeye başladı. Bu levhalarla tabut arasındaki irtifak 120 Cm. kadardır. Son levha uyardığından biraz yontularak mezaran üstü tamamıyla kapandı. Bu levhaların üzerine toprak düktükten sonra M. Vekili Rifka S. Burçagında yardımıyla Mektule atadan geldi. Bu serpi di. Daire Müdürü Memduh bey C. Bayar'ın keremelerinin gönderdiği içine sürü yazılı bir kağıdın toprağı karıştırılması istenildi.

Toprak atılma ameliyesi bittikten sonra, mevcut gelenkiler karılarak toprağın üzerine serpiştirildi. Kapı kilitlenerek anahtar Riyaseti Cumhuriyete gönderildi...

bu yazıya kapak saure bir kışık ~~XXXXXXXX~~
bu yazıya kapak saure bir kışık ~~XXXX~~

28.11.1918
M. Vekili Rifka S. Burçagında

Bu yazının kılome alınmasında yardımlarını esirgemeyen ağ-ğid. isinleri yazılı arkadaşlarıma teşekkürler ederim.

Utgn. Must. f. Esor
Utgn. Cemal Tezgörücü
Bş. Çv. Riz. Niğd. Hoğlu

R. Vekili Rifka S. Burçagında

Anıtkabir'deki Mezar Odası dahil 28 noktaya yerleştirdiği muhabirleri ile töreni ve defin işlemini canlı yayınlıyordu. Canlı yayına Devlet Tiyatrosu da sanatçıları yaptıkları söyleşiler ile katıldı.³⁸⁶

Atatürk'ün naaşı, Mezar Odası'ndaki mezara, tamamen İslami ölçülere uygun olarak, dualarla "vatan toprağı"na defnedildi. Bütün vilayetler (toplam 105 yerden) ile Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinden, Kore'deki Türk şehitliğinden, Suriye'deki Süleyman Şah'ın Türbesinden ve Kıbrıs'tan getirilen ve harmanlanan vatan toprağı Büyük Atasını kucakladı.³⁸⁷ Yine aynı gün, Kore'de Türk Şehitliği'nde yapılan bir törenle, "Ata'nın kabrinden alınan toprak, Türk Sancağının altına konuldu."³⁸⁸

Ata'nın defin işleminin yapıldığı Mezar Odası, Mozole'nin birinci katında olan Şeref Holü'ndeki sembolik, yekpare mermerden lahit taşının tam altında bulunmaktadır. Oda, Selçuklu ve Osmanlı türbe mimarisi stilinde sekizgen planlı olup, pramidal külahlı tavanı geometrik motifli mozaiklerle süslenmiştir. Zemin ve duvarlar; siyah, beyaz ve kırmızı mermerlerle kaplanmıştır. Mezar odası'nın ortasında kible yönünde kırmızı mermerden bir sanduka yer almaktadır. Mermer sandukanın çevresine, karış-

386 - **Yeni İstanbul**, 11. 11. 1953. O anda Mezar Odası'nda bulunan ve canlı yayınlı faaliyetleri halka anlatan Radyo Spikeri Suat Taşer'dir. Bütün törenin ses kayıtları TRT arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Onun anlatımları için bakınız: Lalifer Balibeyoğlu, "Cumhuriyetin Kalbi Anıtkabir", Radyo Programı, 10 Kasım 2002. Sayın Nalan Kuşlu Hanımefendi'ye ve değerli kızları L. Balibeyoğlu'na bu programın metnini kullanmama izin verdikleri için teşekkür ederim.

387 - Ata'nın mezarına gönderilecek bu topraklarla ilgili olarak Bayındırlık Bakanlığı 9 Haziran 1953 günü bütün valiliklere bir yazı yayınladı. Buna göre, "5 kiloyu geçmemek üzere ve varsa muharebe meydanlarından alınacak" vilayetin muhtelif semtlerine ait topraklar ambalajlı olarak Anıtkabir İnşaat Kontrol Şefliği'ne ulaştırılacaktı. **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 69-56/10/2720. Sakarya, Dumlupınar Zafer Meydanları ve çeşitli şehitliklerden de getirilen topraklar düzenlenen bir yazılı protokol ile teslim alınmıştır. İki örnek için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 67-56/10/2720 ve Belge No: 68-56/10/2720. Bayındırlık Bakanlığı, bir kısmı 18 ve bir kısmı da 25 Kasım 1953 tarihinde olmak üzere Valiliklere ayrı ayrı yazdığı yazılarla, "bu toprakların diğer yurt toprakları ile birlikte medfene konulduğu ve muhafazalarının da Anıtkabir Müzesi'ne konulmak üzere saklandığı" belirtilmiştir. Toplam 66 adet olan bu yazılar için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği**, Belge No: 1-66/56/10/2720.

388 - **Hürriyet Gazetesi**, 11 Kasım 1953.

tırılarak Ata'nın naşının defnedildiği vatan topraklarının örnekleri pirinç vazolar içine yerleştirilerek dizilmiştir. Şu anda bütün vilayetlerin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye'nin bağımsızlığını tanıdığı ilk Türk Cumhuriyeti olan kardeş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprakları bu vazolarda yer almaktadır. Mezar Odası'nın Kapısının tam karşısındaki pencereden Ankara Kalesi'nde dalgalanan Türk Bayrağı görülebilmektedir. Şu anda Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'ni gezen ziyaretçiler, Mezar Odası'nın önünden geçmekte ve içerideki hareketli kameranın görüntülerinden odanın içini izleyebilmektedirler.³⁸⁹

Evet, Annesi Zübeyde Hanım'ın "Sarı Mustafam", "Sarı Paşam" diyerek bağrına bastığı Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı bu defa düşman işgalinden kurtardığı vatan ana kucaklamış, sonsuza kadar bağrına basmıştır. İzmir Suikastı üzerine kendisine geçmiş olsun dileklerini ileten Türk Milletine adeta vasiyet gibi şu sözlerle teşekkür etmişti: *"Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti İlelebet payidâr kalacaktır!"*

Ey Büyük Atatürk! naçiz vücudun çok sevdiğin vatan topraklarının kollarında yatmakta; düşüncelerin, ilkelerin daima mensubu olmakla gurur duyduğun Türk Milletinin yolunu aydınlatmakta ve *"en büyük eserim"* diyerek daima övündüğün Türkiye Cumhuriyeti dimdik ayakta durmaktadır.

Ruhun Şad Olsun!

389 - Mezar Odası ve Anıtkabir'in inşaat süreci ile yapının mimari özellikleri için Anıtkabir Komutanlığı'nca hazırlanan geniş kapsamlı şu esere bakınız: **Anıtkabir Tarihçesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001, I-X., 1-185 s.

KARAMANLI SARI PAŞA

